A ROMÁNIAI MAGYAROK ÉLETE

A ROMÁNIAI MAGYAROK TÖRTÉNETÉBŐL

ÍRTA

SEBESTYÉN EDE

BUDAPEST, 1904

BUDAPESTI HÍRLAP NYOMDÁJA

ESTERHÁZY JÁNOS GRÓFNAK
AZ „ORSZÁGOS MAGYAR SZÖVETSÉG“ ELNÖKÉNEK

AJÁNLOM EZT A MUNKÁMAT.

Ez a könyv voltaképpen a folytatása *egy* még el nem készült munkának: *A romániai magyarok történetének.* Hogy előbb adom ki a folytatást a kezdetnél, *filius ante patrem,* annak az az oka, hogy sürgősebbnek tartom a, jelenvaló helyzet megismertetését az elmúlt idők eseményeinek megismertetésénél. A romániai magyarság helyzete iránt most érdeklődik a magyar közönség, s a mennyire a nemzetközi tekintetek engedik, a kormány is, a mely a kivándorlási szabályozásáról szóló törvényben intézményekkel gondoskodik a mindenüvé kivándorolt magyarok jóvoltáról; a társadalomnak s az államnak a jóindulatát akarja ez a könyv némi irányítással ellátni, rendelkezésére bocsátván lelkiismeretesen gyűjtött tapasztalásokat és életrevaló terveket.

Tanulmányomban sok új adatot talál az olvasó. Ezeket. Bukarestben gyűjtöttem az alatt az esztendő alatt, a melyet eddig ott töltöttem, s többszöri utamon, a melyet Románia, magyarlakta vidékein tettem. A mi változás idők múltával történni fog ezekben a dolgokban, azokról is

értesül majd az érdeklődő magyar közönség, mivel életem föladatává tetteim, hogy a romániai magyarok dolgát a Romániába átnyúló egyéb magyar érdekekkel és kapcsolatokkal együtt szemmel tartsam,, megismerjem ós megismertessem.

Munkámnak propozitiv részei évtizedekre szóló munkának vázlatos: terve. A kidolgozást, a részletekbe való elmélyedést kerültem most. Ráér az akkorig, a mikor az idő alkalmasabb lesz a nagyobbszabásu nemzeti kötelességek teljesítésére.

Azzal a szándékkal, a melylyel én a Romániában élő magyarok dolgát, tárgyalom:, semmiképpen sem lehet szeimbeállitani azt a kifogást, hogy ez jogot ád Romániának ahhoz, hogy hasonló szándékkal közeledjen a magyarországi románokhoz. A magyarországi románok magyar állampolgárok, a Romániában élő magyarok azonban nemi román polgárok, csak a csángók, de róluk nem is szóltam, ők kívül esnek már a számi tásunkon.

A romániai magyarokról szólt) hazai irodalmat nagyon kevéssé vettem figyelembe, mivel nem az volt a célom, hogy újra elmondjam:, a, mit mások már elmondottak, hanem az, hogy új adatokat, gyűjtsek. A hazai irodalomra csak ott terjeszkedtem ki, a hol valamely bizonytalan adat mérlegelésénél mások vélekedéséivel is számolnom kellett.

E tanulmány véglén, függelékképpen, egy

rövid fejezetet közlök; a romániai magyarok történetéből. Itt, két, dolog ütközik az olvasó szemébe. Az egyik, hogy ez voltaképpen a romániai katolikus egyház története; a másik az, az eltérés, a mely a, romániai katolikus egyház, kezdetének megállapítását illetően az egyházakról szóló helységnévtárban s a történeti fejezet elején van. Az elsőre nézve az a megjegyzésem, hogy az oláhországi és moldovai magyarság túlnyomó része mindenkor katolikus volt, s nemzeti életet csakis az egyház falain belül élhetett,, úgy, a, hogy. A közéletben szer epe nem volt. Az, itt közölt fejezet azonkivül kivonatos is; hiányzik belőle a bukaresti kálvinista egyház megalapítása, a, mely szintén abba a fejezetbe tartozik. A mi az egyes adatokban mutatkozó eltérést illeti, annak magyarázata az, hogy a bukaresti egyházmegyéhez tartozó hitközségiek névtárának összes adatát — tehát az, első katolikus egyház alapításáról is — a bukaresti érsekség évkönyvéből vettem át, míg a történeti részben *Jorga.* bukaresti egyetemi professzor könyvének* adatát használom.. Ennek a könyvnek bevezető tanulmánya; is, s okiratgyűjteménye is a mellett tanúskodik, hogy az, érsekség évkönyvének adata helytelen, az első katolikus egyházat néni 1300 körül, hanem 1215-ben alapították román földön, s nem Tirgovesten, hanem Kümpulungban.

* *Jorga* Nicola-e: Studii si documente cu privire la istoriia românilor. Bucuresti 1901.

A történeti munka elkészülésének és megjelenésének ideje attól függ, milyen mértékben érdeklődik a hivatalos Magyarország és a magyar társadalom e tanulmánynak informáló és propozitiv anyaga iránt.

Románia.

Hogy az olvasó tisztábban lássa a romániai magyarok helyzetét, vázlatosan megrajzolom itt a mai Románia képét, de természetesen csak annyira, a mennyire ezt a cél szükségessé teszi.

Romániának 131.353 négyszög kilométer területén az utolsó népszámlálás idején, 1899 decemberének végén, 5,956.690 lélek lakott. Az utolsóelőtti népszámláláskor, 1859-ben, a mely voltaképpen az első volt itt, 3,864.848 lakója volt, a szaporodás tehát negyven esztendő alatt 2,091.842, a minek igen jelentős részét a bevándorlottak teszik. Hogy a népesség nemzetisleg szerint miképpen oszlik meg, nem tudhatjuk. A román statisztika csak honosság szerint készíti a kimutatást!, nehogy be kelljen vallania a sok idegenajkú román honost. Gsak a dobrudzsai országrészt illető memzetisógi adatokat ismerjük, mivel ez az országrósz maga megcsináltatta, mikor az első lépést tette a kormánynál a képviselő-választójog megadásáért. Az a két megye ugyanis, a melyből ez az országrész áll, nagyszámú idegen anyanyelvű polgára miatt nem kapta még meg az alkotmányos jogokat.

Dobrudzsa nemzetiségi mérlege ez: *román* anyanyelvű van 138.537, *török* és *tatár* 34.351, *bolgár* 34.524, *orosz* 24.069, *görög* 9104, *német* 8311, *zsidó*

4447, *örmény* 2848, *különféle* 6706, közöttük háromezren fölül *magyar* és *osztrák* honos.

Honosság szerint így oszlik meg az ország népessége: *román* honos 5,489.296, *magyar* és *osztrák* honos 104.108, *török* 22.989, *görög* 20.057, *olasz* 8841, *holgár* 7964, *német* 7636, *orosz* 4201, *szerb* 3989, *egyéb* 1626, *francia* 1564, idegen honos zsidó 5859, román *protektorátus* alatt levő 256.588, egyéb idegen román protektorátus alatt 22.072.

Románia költségvetése kétszáznegyven millió lei, a melyből minden szükségletet arányosan elégítenek ki; a katonai kiadások nem predominálják itt a többit, noha a király igen sok gondot fordít a hadsereg jó állapotban tartására.

Az ország *külső kereskedelmi* forgalma az 1902. esztendőben 658,163.768 leit tett ki, a miből a kivitelre 374,819.219, a behozatalra 283,344.549 lei jutott, a mi 91,475.670 lei fölösleget jelent a kivitelnél. Magyar országba és Ausztriába ebből a forgalomból 44,122.840 lei kivitel jut és 69,775.716 lei behozatal, a mi már a behozatal javára billenti a mérleget.

A népesség *foglalkozását* ezek a számok mutatják: az ország kétszáztizenhét gyára, bányája, kohója, petroleumtelepe, s más nagyiparos jellegű vállalata 46.213 embert foglalkoztat, 53.587 közép- és kisiparos vállalata ugyanannyi tulajdonoson kivül 26.400 munkást tart; a munkásoknak legalább kétharmad része román polgár, a többi idegen honos, vagy román protektorátus alatt van. A földmivelés, s általában a mezőgazdaság 934.631 birtokost és cselédet foglalkoztat. A napszámosok, kik részben gyermekek, részben csak alkalmi, tehát nem állandóan kenyérkereső asszonyok, részben pedig csupán a mezei munka idejére bejövő idegenek, nincsenek belevéve ebbe a számításba. A szolgálatban levő és nyugdíjas tisztviselők száma 102.000, a kereskedőké 56.921, a szabad foglal-

kozások és a foglalkozás nélkül valók csoportja még ninca földolgozva, tehát számuk ismeretlen.

A kétszáztizenhét gyár és egyéb nagy üzem 93,367.721 lei befektetett ós 52,979.341 lei forgó tőkével dolgozik. Összes termelésük 1902-ben, az utolsó kimutatás esztendejében 75,284.039 lei volt, s munkabérre 12,975.882 leit adtak ki.

A közlekedés állapota, főképpen több vasúti vonal célszerűtlen építése miatt, nem kifogástalan, de már tiöbb kiész terv vár a kivitelre, s akkor ez a baj is megszűnik. Tervezik a vonalak szaporitását is, s csak a gazdasági helyzet jobbra fordulására várnak; ma 3172 kilométer vasútja van Romániának. Dunai hajózásuk kis arányú még: a huszonkét román kikötő között csak tizenegy román vontató-hajó, ötvenöt uszály, tizenhárom személyszállitó és hét petroleumszálliitó hajó közlekedik. A hajózás túlnyomóan idegen kézen van. A dunai román hajóparknál jóval kisebb a fekete-tengeri, a mely ma még a kezdetnek is kezdetén van.

A *városok fejlődése* elég gyors, de nem nagyarányú mégsem, mivel a fejlődés csak nemrégen kezdődött. Húszezer leieknél többet csak ezek a városok számlálnak: *Bukarest* 276.178, *Jászvásár* 77.759, *Galac* 62.545, *Braila* 56.300, *Krajova* 45.579, *Plojest* 45.107, *Botosán* 32.521, *Beriad* 24.310, *Foksány* 23.601, *Buzeo* 21.877. *Konstanca* tengeri kikötővárosnak csak 14.653 lakója van. Mivel ilyen kevés a város, a városi és falusi népesség megoszlása is aránytalan: a városi lakósok az ország népességének csak 18*9 százalékát teszik, 1,119.786 lelket, a többi 81-1 százalék, vagyiis 4,836.964 lélek falun lakik.

A *felekezetek* kimutatásával igen röviden végez a román statisztika. Kimutatja az állam vallásához tartozók számát s a zsidókat, de már a többit nem részletezi. Az ortodoxok az ország népességének 91.5

százalékát teszik, a zsidók 4-4 százalékát, a többi felekezetekre tehát alig jut valami.

A *népesség szaporodásához* a bevándorlók olyan mértékben járultak hozzá az elmúlt huszonöt év alatft, hogy egy-egy esztendőre 8239 jut átlagosan. A születések száma 1873-tól 1897-ig 4,939.429, a halálozásoké 3,697.828, a fölösleg tehát összesen 1,241.601, a mi igen kevés, mivel az évi átlag csak 49.664. Ez azt mutatja, hogy a románok nagyarányú szaporasága téves hit. A születéseik száma nem kevés ugyan, de a gyermekhalandóság rettenetesen nagy; a szaporodásra nézve azonban ez az eredmény egyenlő a meddőséggel.. S ha nem az átlagos számot vesszük, hanem a valóságos évi eredményt, akkor azt látjuk, hogy az ország népessége éppen annyival szaporodik bevándorlás utján, mint a mennyi a születésnél mutatkozó többlet^ vagyis a természetes szaporodás.

Műveltség dolgában nagyon rosszul áll az ország. A városokban a hét esztendőn fölül való népességnek 50.6 százaléka nem tud sem irni, sem olvasni, faluközségekben 84.8, a mi az egész országra nézve *hetvennyolc százalékot* tesz ki. Ez az elmaradottság- annál csodálatosabb, mivel Romániában negyven esztendő óta ingyenes a közoktatás, s az ország nincsen hijján kellő számú iskolának sem: a faluközségekben 3656 iskola van, a városokban 417 elemi iskola 9441 tanulóval, a miből egy-egy iskolára mindössze huszonkét tanuló jut. Egyéb oktatási intézetek: tizenkilenc főgimnázium, huszonnégy gimnázium, hót; papnevelő, hat tanítófcépző, négy tanítónőképző, tiz kereskedelmi iskola, tiz polgári leányiskola, tizenkilenc női ipariskola, hat felső ipari iskola, négy földmives-iskola$_r$ egy állatorvosi főiskola, három katonai iskola, két zenész- és színészképző, két művészeti iskola és két egyetem: Bukarestbein és Jászvásáron.

A *házasságok száma* a legveszélyesebben válto-

zik, s a népességgel semmi arányban sincs. 1879-ben például 46.484 házasságot kötöttek, 1883-ban 47.207, tizenhét esztendővel később, 1900-ban csak 40.407, s 3902-ben már 55.451 volt a házasságkötések száma. E sajátságos jelenség oka az, hogy a házasságkötésekre a gabona- és tengeritermésnek van döntő befolyása. A városokban egyébként igen jelentéktelen a házasságkötések aránya a népesség számához képest: hat-hét jut minden ezer lakóra, de annál több a vadházasok száma.

A magyarság száma és elhelyezkedése.

Az erdélyi részekből Romániába, való kivándorlás, a mely Magyarországra nézve nemzeti veszedelemmé fejlődött, nem az, utóbbi esztendőkben, s nem is a XIX. században kezdődött. Megindulását a XIII. század végére tehetjük, sí rohamosabb növekedését a XVI. század végére, mivel az 1609-iki kolozsvári országgyűlés már szükségesnek tartja, hogy a kivándorlásnak gátat vessen, hozván a következő végzést:

„Miért hogy jobbágyaink, főképpen az öláhség, akármi kicsiny bosszúság éri is őket, menten mennek Moldovaba, és így az, ország pusztulván, az adó szállton száll; végeztük azért országul, hogy valakinek levele nem, lósziein, senkit be ne bocsássanak és mivelhogy inkább mind Besztercei felé járnak, légyen az besztercei bírónak gondja viselése rája.“*

Úgy látszik, ennek a végzésnek nem volt foganatja, sí a levél nélkül kivándorlók száma

* *Jancsó* Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota I. 579. 1.

nem fogyott. Három esztendővel később ugyanis, 1612-ben, a szedem országgyűlés ujabb beavatkozásit tartott szükségesnek, s elrendelte:

„Ez országból maly Moldovára menő utak és ösvények vadnak, végeztük, hogy azokra mim denütt szorgalmatos vigyázások legyein minden tisztviselőnek; ha marhástul, feleségestül innen Erdélyből az szegénység által akarna menni, el ne bocsássák hanem megtartóztassák, kiki földesurának visszaadják.“ *

Volt-e valami hatása énnek az ujabb tilalomnak, vagy sem, írott bizonyságunk nincsen, róla; nem találunk a kivándorlást illető följegyzéseket a XVII. század utolsó negyedének kezdjetéig, a. mikor is sok ezer székely vándorolt ki Moldovába, a honnan azonban Hadik András generális áttelepítette őket Bukovinába.

A kormány, hogy a székelyek veszedelmes mértékű kivándorlásának útját állja, igen szigcru rendeletiét adott ki 1765-ben, E rendelet tartalma — *Jancsó* Benedek idézett munkája szerint — a következő: Minden falu alkalmazzon őröket, a kik a szökni akarókat föltartóztassák. Ha a kivándorlók oly sokan vannak, hogy nekik ellenállni mefhéz, a tömeges szökést a megye tisztjének és a közellevő katonaságnak följelentsék, mely utolsók a szükséges segítség megadás sara a tartományi katona-parancsnokságtól *már* ütasitva vannak. A szökevényeknél található ingó

* L. *Jancsó* idézett könyvét.

javak az őröket illetik. Ha a szomszédok a szökevényt föl nem jelentenék, kemény botbüntetést szenvedjenek, s a szökevénynek adóját a falu fizesse az ország pénztárába. Miután világos, hogy többnyire az oláh vajdaságokból titkon beszökött egyének csábítják a népei átköltözésre, az ilyenek, ha megfogatnak, *irtózatos halált* szenvedjenek. A családostul és vagyonostul utazókat bármely város határán le szabad tartóztatni. A főhad parancsnokság útlevél nélkül senkit se bocsásson ki az országból.

Hasztalan volt azonban ez a szigorú rendelet a kivándorlás, — akkori jogi állapot szerint *szökés,* — nem szűnt meg, sőt bizonyos, hogy ettől az időtől fogva megszakítás nélkül folytatódott és nőttön-nőtt. — Ám hagyjuk a múltat, elég beszélni valónk van a jelenről is.

A Romániában élő magyarság számáról megbízható adataink nincsenek. Azt tudjuk, hogy az állandóan megtelepedettek száma a százötvenezret meghaladja, de az már bizonytalan, hogy mennyivel? A következő lapok egyikén közölt kimutatási sem, ád erre nézve seanmi biztos támasztékot. Van, a ki háromszázezernél nagyobbra becsüli számukat, de ezt nyugodt lélekkel túlzásnak tarthatjuk. A biztos százötven ezerből körülbelül hetvenezer moldovai csángó. Ezek már román polgárok, ránk nézve elvesztek, hozzájok jussunk nincs. De mégis a mi vérünkből valók, s mivel róluk a munkában úgy sem lesz

többé szó, el kell mondani egyetmást jelenvaló állapotukról.

A moldovai csángók javarészt *Balcau és Román* megyében laknak, de kisebb számban a Székelyfölddel határos *Putna* és *Nedmc* megyékben, s *az* Oroszországhoz közéire eső *Falciu* megyében is; s mintha nemcsak a Kárpátok, hanem egy egész; világrész választaná el őket Magyarországtól, olyan keveset tudnak felőle. Az emlékezetekben él még dicső származásuk, de a lelkűkből kihalt a magyar érzés, mivel nem kapott táplálókot. S azért máig sem románosodtak el. Egy román újságíró, a ki most járt közöttük, azt mondja róluk, hogy sok falu jókban a papon s a jegyzőn kívül senki sem tud románul, s bár a románokkal jó lábon állnak, a vegyes, lakosságú községekben külön részen laknak és magyarnak vagy katolikusnak vallják magukat, de semmi esetre sem románnak. Vegyes házasságot ritkán kötnek, maradnak jó katolikusok, de a kultúrára még az írás-olvasás mértékéig sem igen vágyakoznak. Szorgalmas munkások, de szeretik az italt.*

Leszámítva a csángókat, kiket végképpen elveszítettünk, volna még több, mint nyolcvanezer letelepedett magyar ebben az országban. Ezeik nagyobbára *Bukarestben, Galacon, Brailán, Krajován, Turnszeverinben, Pitesten, Plojesten, Tirgovesten* és *Gyurgyevöban* laknak, s

* Vointa Nationala, 1903 szeptember 18.

kisebb számban más városokban és községekben. Kívülök igen sokan csak a mezei munka idejére jönnek át, ismét sokan itt maradnak ugyan esztendőkig, de mindén városban csak addig, a míg munkájok van. Ez utóbbiak szaunát hozzávetőlegesen sem lehet megállapítani, bár statisztikai föl jegyzéseknek nem vagyunk hijján.

A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara területén lévő székely vármegyékben az 1899. esztendőben 9422 útlevelet adtak ki a hatóságok, a következő esztendőben már 9638 darabot, 1901-ben 10.232 darabot.* Magyarországon, — Horvát-Szlavonország nélkül, — 94.049 útlevelet adtak ki 1901-ben. Ebből 30—35.000 jutott Romániára. Az 1902. év első felében, román kimutatási szerint, ugyancsak 30.000 magyar jött Romániába. Azóta 3—6000 közt váltakozik a hónaponkint bevándorló magyarok, — helyesebben a részökre kiadott útlevelek száma.

Hogy e kimutatások, bár lehetőség szerint pontosak, mégsem szolgálhatnak az ittlevő magyarság számának mértékéül, annak több oka van. Elsősorban tudnunk kellene, hogy az útlevelek hány személy részére szólnak, azután tudnunk kellene, hányan jöttek útlevél nélkül, hányan mentek innen tovább Amerikába, Keletre, a más; tájakra. Ezekre nézve pedig egyáltalán semmiféle számadatunk nincs.

* Az 1902. székely kongresszus jegyzőkönyvében *László* Gyula előadása, 628. 1.

De hogy is tudhatnánk az időlegesen itt tartózkodóik *és* a városiról városra vándorlók számát, mikor a letelepültek maguk sem tudják,, hogy hányan vannak a városukban!? Bejártam, eddig az országnak csaknem minden magyar centrumát, s egyetlen helyre sem akadtam, a hol *az* egyes magyaroknak a város magyar népességét megállapító számadatában negyvennyolcvan százalékos eltérés ne lett volna. Ez már határozottan gondatlanság, mivel az állandóan megtelepültek legalább hozzávetőlegesen tudhatnák, mennyien vannak, bár az is igaz, hogy a román statisztika ebben, a dologban seimmiféle biztos tájékoztatást nem ád.

Colesco L,, a román földművelésügyi minisztérium statisztikai hivatalának vezetője, Románia népességéről tartott előadásában* a magyar és osztrák honosokat 104.108-ra teszi, a román protektorátus alatt élő idegenekét pedig 22.072-ben állapítja meg. Ez utóbbiakból szerény számítással is lefoglalhatunk magunknak annyit, hogy a 104.000-ből 120.000 legyen, s ha leszámítjuk az osztrákokat, kik félannyian vannak, mint mi, a hivatalos statisztika is megerősíti a becslésünket és lesz az *állandó tartózkodást* magyarok száma nyolcvanezer. A hetvenezer csángóval megvan a százötvenezer, s kívülök a sok

* L. *Colesco:* Populatiwn de la Roumanie. Résumé-demographique. A nemzetközi statisztikai intézet IX. ülésén, tartott előadás.

ezer nem állandó tartózkodásit magyar. Becslésünk tehát határozottan megközelíti a való állapotot. Ne felejtsük azonban, hogy a becslést megerősítő hivatalos statisztika is csak hozzávetőleges.

De nézzük ezt a táblát, a melyen Colesco már említett művében Románia népességének számát és elhelyezkedését mutatja.

Honosság	Moldova	Nagy-Oláhország	Kis-Oláhország	Dobrudzsa	Egész Románia
Román	1,606,470	2.487,960	1.149,124	245,742	5.489,296
Külföldiek:					
Magyar és osztrák	24,529	62,302	14,160	3,117	104.108
Német	1,352	4.975	910	399	7,636
Bolgár	1,001	4,618	1,240	1,105	7,964
Francia	330	1,049	65	120	1,564
Görög	4.808	9,871	1,159	4,219	20,057
Olasz	1.818	4.024	1,396	1,603	8,841
Orosz	1,694	1,131	37	1,339	4,201
Szerb	197	1,117	2,616	59	3,989
Török	2,632	10,843	3,540	5,974	22,989
Egyéb	303	1,109	78	220	1,626
Zsidók:					
Idegen honosak	2,510	2,283	694	272	5,859
Román protekt. alatt	193,282	58,142	4.187	977	256,588
Egyéb idegenek, román protektorátus alatt	7,190	10,083	2 037	2,762	22,072

Mint e kimutatásból látjuk, a magyar honosok és a román protektorátus alatt levő magyarok száma egyenlő az összes többi külföldi honossal, éppen csak az osztrákokat nem számítva,

A mi a magyarság foglalkozását illeti, bár van tipikus mesterségük is, azért minden életpályán találkozunk velük. Meglepően nagy az országban az intelligens magyar elem: nagykeres-

kedők, magyar és külföldi gyárak képviselői, s ezeknek, valamint a magyar hajózási és ipari vállalatoknak tisztviselői. Az iparosok túlnyomó részben cipészek, kovácsok és kocsigyártók, kik kisebb-nagyobb jómódban vonulnak vissza mesterségöktől, s azután itt is maradnak; ipari munkás is sok van, különösen a prahova-völgyi gyárakban: Azugában, Bustenben, Szinajában, s a moldovai és galaci fürésztelepeken. A többséget, mégis a kocsisok, szolgák és cselédek teszik közöttük, s kevés olyan uri ház van szerte az országban, a hol magyar cselédet ne tartanának. Sok magyar cselédje van a legnagyobb román úrnak, a királynak is.

Magyar iskolázás.

A magyar iskolák, mint a többi idegen nyelvűek is, magániskola számba mennek és állami iskolákba érvényes bizonyítványt nem adhatnak ki. A ki magániskolából államiba lép át, fölvételi vizsgát kell tennie. Ez nem is lehetséges másképpen Romániában, mivel az idegen nyelvíi iskolák nem készitik eléggé elő a tanulókat arra, hogy a tanulást román nyelven folytathatnák. A mi pedig az idegen iskoláknak a román kormány által való ellenőrzését illeti, az semmiesetre sem lépi át az óvatosság határait, s ha mi magyarok mégis az ellenkezőjét valljuk, csak azért van, mivel szigorúbbak nálunk ebben a dologban. De csak nálunk szigorúbbak, a szükséges mértéknél nem.

Szó sincs róla, azért van egy és más sérelmünk, még pedig egyes iskolakönyvek dolgában. A magyar iskolák például ugyanazt a román olvasókönyvet használják, a melyet a román, s a többi iskola. Már pedig ezek az olvasókönyvek erősen nemzeti szelleműek, sőt a dáko-román történeti fölfogás és dogmatika is a legteljesebb

mértékben érvényasül bennük. A román, fiút persze lelkesíti ez, a németet, olaszt, franciát se bántja, de a magyar gyerek lelkét megmérgezi, megöli. Ha a zajos érdekességet vagy ellenségeskedést keresném, föllazító részleteket közölhetnék azokból a könyvekből, a melyekből itt tanuló fiaink és leányaink nemcsak a román nyelvet, hanem bizonyos megromlott román szellemet is fölszivnak. De minek adjak mutatványokat? Erős a hitem, hogy ebben a dologban teljesen fölösleges, sőt káros lépés lenne a háborúskodás; a román közoktatási kormány nem állja útját annak, hogy a magyarok a tanterv alapján más román olvasókönyvet készíttessenek maguknak.

Méltatlan a magyar iskolák helyzete a történelem tanításában is. Ebben a dologban csak két választásuk van: vagy román nyelvű könyvből tanítják a magyar történetet is, a mi tisztára képtelenség, vagy könyv nélkül, így pedig szinte semmire se mehetnek. A történelem-tanítást tehát körülbelül lehetetlenné teszik a magyar iskolákban; csakis a magyar iskolákban, mivel minden más nemzetnek mindegy, hogy a román tankönyvírók hogyan tálalják föl nekik Románia s a vele olyan szoros történelmi kapcsolatban levő Magyarország történetét. Ugyanígy vagyunk a földrajz-könyvekkel és a térképekkel is, a melyek nem annyira a valóságos állapotot ismertetik, mint inkább a román politikusok álmát a nagyobb Romániáról.

Van aztán a magyar iskolának a románnál nagyobb ellensége is: a *német nyelv,* a mely mindenhova befészkeli magát, S ezt a veszedelmet, mert határozottan az, nem valamely felsőbb hatalom kényszeríti ránk, hanem, a interánus iskoláról nem szólva, az idegen nyelvű katolikus papság egyrészt, másfelől pedig maguk a magyar szülők.

A katolikus; iskolák ez időszerint még közösek egész Romániában, csak éppen a bukaresti nem, de *SLZ* is csupán ettől az új tanítási évtől fogva vált külön a némettől. A papok, akármilyen származásúak, németül tudnak mind, s *németül tanítanak, ha, nincsen is más tanulójuk, mint magyar.* így van ez a vidék valamennyi iskolájában, kivéve azt a kettőt, a hol magyar tanító tanít; a bukaresti magyar katolikus iskolában pedig, a mely az idén nyílt meg, az 1903—u 1904. esztendőre, *a szülök követelésére* kellett befogadni á német nyelvet, egyelőre rendkívüli tárgynak ugyan, de ismerjük már a, németet, tudjuk, hogy a hová egyszer befészkelte magát, ott elhatalmasodik s többé sem. féken tartani nem lehet, Sem kiküszöbölni. Már pedig ebben az iskolában semmi esetre sem szabad megtűrni a német nyelvet. Nem szabad azért, mivel a kik követelik, azon az okon ragaszkodnak hozzá, hogy st gyermekek aztán a német luteránus iskolában, tovább tanulhassanak. Mivel a magyar iskola a legjobban fizető tanulójára is ráfizet, a legnagyobb

könnyelműség, lenne, ha ilyen föltétellel befogadná azokat a gyermekeiket, a kikből a luteránus iskolában németet fognak nevelni. A magyar iskolában ne tanítsanak németül, a német nyelv tanítására ne adjanak egy fillért sem; csak a ki nem tanul tovább, vagy magyarországi iskolán folytatja a tanulást, annak legyen helye a magyar iskolában. Így is megtelik majd minden esztendőben, sőt be se lehet fogadni minden jelentkezőt

Ám nemcsak a tanítás dolgában vannak sérelmek és visszásságok, a tanítók dolga sem áll különben. Régi hibája a magyar közigazgatásnak s ráragadt az egyházi hatóságokra is;, hogy a legkényesebb pontok őrizésót a leggyöngébb emberekre bízza, a kiknek a fizetését is a képességükhöz szabja. Igaz, a mi a tanítók és, részben a papok kvalitását illeti, ebben a dologban mutatkozik már bizonyos javulás, sőt csaknem, teljesen kielégd tőnek mondhatjuk a magyar részről itt lévő egyházi és iskolai személyzetet, de a fizetés dolgában még a réginél tartunk. A német luteránus iskolában, a melynek fönntartásához hatezer frankkal járulunk hozzá évenkint, *hétszáz* frank az, elemi iskolai tanító *kezdő* fizetése egy hónapra, s a község már ezt is emeli, mert belátja, hogy ennyiből sem lehet itt rendesen megellni; a tiszta miagyar iskolában pedig a legnagyobb fizetés sincs ekkora. Nem volna méltányos, ha annak a hatezer franknak Magyarországra eső részét a

magyar tanítók fizetésének javítására fordítanák? Vagy nem elég önfeláldozás ezek részéről, hogy elhagyták az országot s benne mindenkit, ki hozzájuk tartozik, hogy elcserélték a világukat egy nékik idegen világért és idejöttek oly sok magyar lélek megmentésére, még azt is kívánják tőlük, hogy szükséget szenvedjenek és megaláztatást? Ha rájöttek, hogy a tanítók kvalitását, javítani kell, miért nem látják he azt is, hogy egyúttal a fizetésüket is meg kell javítani?

Ha fölvetjük azt a kérdést, hogy milyen arányban van Romániában a magyar oktatás a szükséglethez, elszomorító feleletet, kapunk. Nézzük a mellékelt táblás kimutatást. Ez, maga megadgja a feleletet.

Katolikus népiskolák.

I. Bukaresti egyházmegye.

Sor-szám	A város vagy község neve	A tanulók száma	Megjegyzések
1	Bukarest (Strada Polona .	311	*Külön magyar fiu- és leányiskola.* Előbb magyarul is tanitottak, mig a külön magyar iskola nem volt meg. Most németül tanitanak. Csak leányiskola. A 3. számu is leányiskola. Bajor apácák tanitanak benne. (Angol kisasszonyok int.)
2	„ (Baratia). .	290	
3	„ (Pitar Mosn)	225	
4	„ (Strada Mercur)	320	Szintén angol kisasszonyok intézete. Magyarul nem tanitanak.
5	„ (Strada Kalaras)	511	Fiu elemi- és reáliskola. Magyar tanitás nincs.
6	„ (Strada Popa Tatu)		
7	„ (Calea Victoria)	89	Notre Dame de Sion szerzet leányiskolája.
8	Braila	58	Fiuiskola. Magyarul nem tanitanak.
9	„	145	Angol kisasszonyok intézete internátussal
10	„	102	Népiskola. Az angol kisasszonyoké. Magyar tanitás itt nincs.
11	Kampina	48	Fiuiskola. Magyarul nem tanitanak.
12	Kümpulung	11	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.
13	Karamurat	128	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.
14	Csopla	150	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.
15	Krajova	82	Fiu-iskola. Magyarul nem tanitanak.
16	„	130	Angol kisasszonyok intézete.
17	„	188	Elemi iskola. Az angol kisasszonyoké. Magyarul nem tanitanak egyikben sem.
18	Kulelia	48	Fiuiskola Magyarul nem tanitanak.
19	Gyurgyevo	36	Fiu- és leányiskola. *Csak magyarul tanitanak.*
20	Malcocs	150	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.
21	Pitest.	30	Fiu- és leányiskola. *Tanitanak magyarul is.*
22	Plojest	50	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.
23	Popest-Condurat . .	200	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.
24	Rimnic-Valcsa . . .	50	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.

Sor-szám	A város vagy község neve	A tanulók száma	Megjegyzések
25	Szinaja	22	Fiu- és leányiskola. Magyarul nem tanitanak.
26	Szulina	82	Fiu- és leányiskola. Magyar tanitás nincs.
27	Turn-Szeverin . . .	194	Fiuiskola. Magyar tanitás nincs.
28	„ „	63	Angol kisasszonyok intézete. Magyar tanitás nincs.
29	„ „	216	Elemi leányiskola. Az angol kisasszonyokké. Magyarul nem tanitanak.
30	Tirgovest	31	Fiu- és leányiskola. *Magyarul is tanitanak.*
	II. Jászvásári egyházmegye.		
1	Jászvásár	60	Fiuiskola. Magyar tanitás nincs.
2	„	270	Notre Dame de Sion szerzet leányiskolája.
3	„	137	Leányiskola. Magyar tanitás egyikben sincs.
4	Galac	146	Fiuiskola. Magyarul nem tanitanak.
5	„	277	Notre Dame de Sion leányiskolája.
6	„	300	Leányiskola. Magyarul egyikben sem tanitanak.

E táblás-kimutatásból azt látjuk, hogy a bukaresti *egyházmegye* harminc iskolája közül a tisztán magyar bukarestit kivéve:, csak háromban tanítanak magyarul, de a múlt esztendőben, 1902-ben, sem a magyar iskola nem volt még meg, sem ebiben a háromban, — a pitestiben, a gyurgyevóiban és tirgovestiben, — nem volt magyar tanítás. A magyar katolikus oktatás a múlt esztendőig a bukaresti Baracia leányiskolájára és Kalaras-utcai fiúiskolájára szorítkozott, a, hol egy-egy tanító kezében volt. Ma már nincs szükségünk ezekre az iskolákra. A vidéki iskolákban

eddig nem volt sehol magyar tanító. A jászvásári püspökségnek összesen hat iskolája van, s magyarul egyikben sem tanítanak. A csángóknak nincs iskolájuk.

Református iskola egész Romániáiban öt van csak: *Bukarestben* 291 tanulóval, *Brailán* 81, *Galacon* 38, *Pitesten* 38 és *Plojesten* 40 tanulóval.

Nem kell bizonyítani, hogy addig, a míg a magyar tanítás szórványos jellegű lesz, számbavehető eredményt nem várhatunk. A magyar középpontok valamennyijét el kell látni olyan iskolával, a, melyek megállják a helyűiket a jól .szervezett néniét iskolák mellett, s olyan tanítókkal, a kik szintén egyenlő értékűek a német tanítókkal s természetesen a fizetésük is egyenlő legyen. Ha nincsen elegendő anyagi erőnk vagy az áldozatkészségünk nem elegendő ahhoz, hogy kellő színvonalon álló iskolákat rendezzünk be kellő számban, akkor kár a romániai magyar iskolázás dolgával foglalkozni, mert a kicsinyes és lassú haladásai iskolázás szinte egyenlő értékű a semmivel, s csak szegénységi bizonyítványul szolgál Magyarország megalázására. Ha pedig sem pénzben, sem áldozatkészségben nincsen hiány: mi állja útját a gyorsabb tempóban való haladásnak? Talán csak nem az az oktalan félénkség, hogy akadályokat gördítenek iskoláink szaporodása elé? Ha csakugyan ez a fölfogás döntene, kár lenne, mert akkor minden igaz ok nélkül áll

meg a haladás. A román kormány nem állja és nem is állhatja útját olyan iskolák létesítéséinek, a melyek minden törvényes rendelkezésének eleget tesznek.

A román közoktatása kormány többek közlött a magyar iskoláknak is megtiltotta,, hogy román állampolgárok és román protektorátus alatt lévő gyermekeit fölvegyék. Mivel a magyarok között különösen nagy számmal vannak olyanok, kik honosságukat elveszítették és román protektorátus alá kerültek, azt hittük, hogy ez a tilalom érzékeny csapást mér magyar iskoláinkra. Ma azonban már más színiben látjuk a dolgot. Meggyőződtünk róla, hogy ez a tilalom, míg egyrészt az iskolának nincs ártalmára, mivel iigy is akad elegendő tanuló, másrészt a kezünkbe ad egy hatásos eszközt a melylyel sok magyart rábirhatunk honossága, visszaszerzésére. Addig ugyanisnem juthat be a gyermek a mi iskolánkba, míg a román protektorátusnak nevezett, voltaképpen jogon kívüli állapotból a magyar honosságba vissza nem tér.

Kényelmetlenné csak az teszi a kormány tilalmát, hogy *az iskola bezárásával* fenyegetőzik az első olyan esetre, a mikor megszegik, a mi pedig rossz szándék nélkül, csupán egy kétséges születési bizonyítvány alapján is megtörténhet. A luteránus iskola, s még több más magániskola is fölveheti román állampolgárok gyermekeit, de csak a bukaresti luteránus iskola, a vidékiek már

nem. E kivételes intézkedések okát nem tudjuk, de nem is igen illetnek bennünket.

A magyar iskoláknak a román és néimet nyelv tanulásától gyöngített nemzeti hatását jelentékenyen fokozza, ha az iskolák tanulóik számaihoz mért *ifjúsági könyvtárat* kapnának, a melyet nemcsak a gyermekek, hanem a szülők is használhatnának. A legtöbb családban a szülők értelmi színvonala sem magasabb a gyermekénél, sőt igen jelentékeny számmal vannak közöttük írástudatlanok is. Az ilyen családokban a magyar meséskönyv vagy a miniszteri támogatással létesült népies irodalmi vállalat a gyermeknek és a szülőknek egyképpen megfelelő szellemi táplálék. Mindaddig, míg az iskola ilyen, módon a családra is ki nem terjeszti munkásságát., hatása, nem lesz teljes. Egy-egy ilyen iskolai könyvtár berendezései csekély költségbe kerül, s mivel ma még kevés iskola van, valamennyit el lehet látni nagyobb áldozat nélkül.

Az egyházi élet.

A katolikus egyház múltja az egykori Oláhországban éppen hétszáz esztendős. A kümpulungi parókhia megalapításával kezdődött 1215-ben, nyomon követte ezt a tirgovestá egyház; magyar barátok alapították mind a kettőt, a kűmpolungit Radu Negru vajda feleségének segitségiéivel. E parókhiák körülbelül negyedfél századon át magukban álltak az országban; az 1666. esztendőig nem tett előre egy lépést sem a katolicizmus, de ekkor bolgár barátok megalapítják Bukarestben a mai Baraciát, s ez nagy lendületet ád a katolikus hitéletnek. Az Oláhországban élő nagyszámú katolikus magyarság Bukarestbe jön, hogy katolikus templomban áldhassa az TJr nevét. Rimnik-Valósában 1720-ban, Csoplán 1813-ban, Krajován 1827-fben, Popesten 1828-ban, Tulcsán 1830-ban, Brailán 1835-ben, Plojesten 1843-ban alapítanak katolikus egyházat. Ettől az időtől fogva egyre sűrűbben tömörülnek egyházközségekbe a hivek, s kezdődik a szegényebb s kevés

magyartól lakott községekben leány egy házak alapítása.

A Romániában) lévő katolikus egyházak közül a bukaresti *Baracia* nevű érdekel minket leginkább. E bolgár alapítású, kolostorral kapcsolatos egyház utóbb a magyar Ferenc-rendé lett, s kapisztránusok laktak benne. Többszöri leégés után, az utolsó 1847-ben történt, újból fölépítették; ezután, 1852-ben költöztek be a magyar kapisztránusok, a kik pápai dekrétum erejével vették birtokba háronii más kolostorral együtt, a melyek székhelye: Tirgovest, Küimpulung és Rimnik-Valcsa. A rendház feje 1852-ben *Tanos* Ágoston, többi tagijai: *Bogdánffy* Ambrus, *Feisztritzer* Rajmond, *Bernhárt* Felicián, *Pluhár* [Rázár, *Pongrácz* Féliksz *Pap* György és *Fánta* Miklós. Egytől-egyig magyarok. A tartományi fő is magyar ember volt: *Gyurma* Gábor.

A templom még ebben az időben nem volt fölépítve, s az istentiszteletet ideiglenes helyiségben tartották. Feisztritzer Rajmond 1855-ben fölkeresi *Coronini* altábornagyot, a dunai fejedelemségeket megszállva tartó szerb-bánsági hadtest parancsnokát, hogy tőle egy személyazonosságát igazoló írást kapjon. Coronini írását aztán Bécsbe küldte a császári udvarhoz és engedelmet, kórt, hogy Bécsben és Bukarestben gyűjthessen a templom javára, Az engedelem nem késett soká. Bach Sándor útján küldték el neki.

Az engedelem, kézhez vevése után nem-

sokára Bécsbe utazott Feisztritzer, s hazatérve, a következő gyűjtésről adott számot: Ferdinánd császár és Mária Anna császárné 300 forint, Ferenc József császár 1000 forint, Erzsébet császárné 100 forint, Karolina Augusztía főhercegnő 200 forint, Ferenc Károly főherceg[1] 100 forint, Vilmos főherceg 25 forint, Miksa főherceg 20 forint, Ágost szász-kóburg-gótai hercegi 100 forint, Zsófia főhercegnő három miseruhát, értéke 00 forint, Surville gróf 10 forint, Roethlein Antal báró 10 forint, Bach Ede császári helytartó 20 forint, Bach Sándor belügyminiszter 20 forint, Összesen 1905 forint. Az építéshez; szükséges pénz többi részét a hívek maguk gyűjtötték össze, s a hívek közt alig volt más, mint magyar.

A hatvanas évek elején, pontosan 1863-ban elhagyták a kapisztránusok a Baraciát, a mely ekkor a *propaganda fidei* tulajdona lett. Ezzel egyúttal letűnt a magyarok csillaga is. Ezután csak egy magyar barát maradt itt: *Bernhard* Felicián s egy másik: *Elekes* Áron, de ez román hitszónok volt.

A magyar egyházi életre tehát a szerzeteseknek világi papokkal való kicserélése mérte az első csapást, s ez a rendszerváltozás lett további nyomorúságainknak is forrása. Magyar szerzetesek helyett olasz, német, cseh, lengyel és megállapíthatlatlan nemzetiségű papok kezébe került a magyar hívek egyházi életének vezetése, s ezek mindent elkövettek és elkövetnek ma is a ma-

gyarságnak nemzeti érzésétől való megfosztására. S mig[1] a magyar balkéz nyugodtan belehelyezkedett az idegen bilincsbe, a jobbkéz buzgó vallásosságtól hajtva, hordta áldozatát az oltárra. Mennyi veszteséget, mennyi megialázást hozott ránk a kifogyhatatlan magyar türelmesség!

De nézzük most, milyen a bukaresti egyházmegye státusa, hogyan áll ma a katolikus egyház a régi Oláhországgal körülbelül azonos területen.

I. A bukaresti érsekséghez tartozó egyházak.

Sor-szám	Az egyházközség neve	Alapítási esztendeje	A hivek száma	Megjegyzések
1	Bukarest-Szent-József	1884	15000 körül	
2	Bukarest-Baracia	1666	35000 körül	
3	Braila	1835	2500	
4	Greci	ismeretlen	88	Braila leány-egyháza
5	Jacobdél . . .	ismeretlen	235	ugyanaz
6	Buzeo	1898	300 körül	A plojesti pap látja el.
7	Kalafat	ismeretlen	150	A tirgul-jiui pap látja el.
8	Kampina	1899	70	
9	Bustenari . . .	ismeretlen	50	Kampina leány-egyháza
10	Baicoiu és Cintea	„	25	ugyanaz
11	Grausor	„	65	ugyanaz
12	Kümpulung . . .	1320	150	L. az előszó erre vonatkozó részét
13	Albesti	ismeretlen	28	Kümpulung leányegyháza
14	Dragoslaire-Rucar	„	36	ugyanaz
15	Mihaiest-Stalpeni	„	31	ugyanaz
16	Karamurat . . .	1876	740	
	Cicracci. . . .	ismeretlen	30	Caramurat leányegyháza
17	Kataloi	1896	479	
18	Csopla	1813	805	
19	Konstanca . . .	1861	200	
20	Mangea-Pounar			
21	Csernavoda			
22	Medgidie			
23	Osmanfac			
24	Deliurcin	ismeretlen	300	Constanza leányegyházai
25	Caratai			
26	Canara			
27	Osanca			
28	Mangalia			
29	Palas			
30	Krajova	1827	2500	
31	Corabia		150	
32	Caracal		60	
33	Szlatina		30	
34	Izalnita	ismeretlen		Krajova leányegyházai
35	Breasta			
36	Tropotani		180	
37	Aternac			
38	Csernelele			
39	Kulelia	1893	255	

Sor-szám	Az egyházközség neve	Alapítási esztendeje	A hivek száma	Megjegyzések
40	Kogealac		35	
41	Pantelimon-Taraverde	ismeretlen	13	Kulelia leány-egyházai
42	Rimnik de jos			
43	Gyurgyevo . . .	1875	219	
44	Petrovana .		10	
45	Zimnicea . .	ismeretlen	108	Gyurgyevo leányegyházai
46	Kalaras . . .		110	
47	Oltenica . .		12	
48	Malkocs	1845	752	Malcocsi leányegyháza
49	Karaebil . . .	ismeretlen	31	
50	Pitest	1864	400	Pitest leány-egyházai
51	Turnu-Magurele	ismeretlen	100	
52	Rosioru		40	
53	Plojest	1843	1800	
54	Popesti-Conduрat	1828	1243	Popesti-Conduрat leányegyháza
55	Progres	ismeretlen	15	
56	Rimnik-Valcsa .	1720	280	
57	Kalimanest-Brezoiu Lotru	ismeretlen	50	Rimnik-Valcsa leányegyházai
58	Dragasani-Mari		30	
59	Govora-Ocna			
60	MalaiaVoineasa		500	
61	Szinaja	1896	250	
62	Azuga . . .		300	
63	Busteni . . .	ismeretlen	100	Szinaja leány-egyházai
64	Predeal . .		45	
65	Komarnik .		20	
66	Szulina	1868	430	
67	Tirgovest	1300	300	
68	Solanga . .		40	
69	Puciosa . . .	ismeretlen	14	Tirgovest leányegyházai
70	Doicesti . .			
71	Laculetu . .		10	
72	Tirgul Jiu . . .	1898	400	
73	Schela . . .	ismeretlen	40	Tirgul Jiu leányegyházai
74	Runcu . . .		35	
75	Tulcsa	1830	232	
76	Turn Szeverin .	1861	2000	Turn Szeverin leányegyháza
77	Guravai	ismeretlen	65	

A katolikus egyházaik moldovai története sokkal mozgalmasabb az oláhországinál, mivel azonban ez a kis munka csak a jelennek és a jövőnek szól, a történeti részre nem terjeszkedem ki, még annyira sem, mint a bukaresti egyházmegyénél, íme, a moldvai katolikus egyházak lajstroma:

II. A jászvásári érsekség székesegyházai.

Sorszám	Az egyházközség neve	A hívek száma	Megjegyzések
1	Jászvásár	3000	
2	Botosan	850	
3—23	Storest, Leorda, Bucecea, Dumbraveni, Salcea, Calinesti, Burdujeni, Verosti, Tudora, Cristesti, Sapoveni, Cosula, Flamanzi, Frumusica, Dangeni, Trusest, Rapiceni Stefanest, Corni, Ranghilesti, Joseni.	796	Botosan leányegyházai
24	Mihaileni	925	
25—36	Dorohoiu, Herta, Dersca, Saveni, Stubieni, Codreni, Pomarla, Darabani, Bivoli, Podrega, Tureatca, Zvoresti. . .	721	Mihaileni leányegyházai
37	Galac	4300	
38	Horlesti	689	
39—46	Slobozia, Barlesti, Ciovara, Gugiu, Pragi, Belcesti, Valea Lupului	602	Horlesti leányegyházai
47	Husi	2952	Husi leányegyházai
48—51	Raducaneni, Satul Nou, Poiana	852	
52	Paskan	700	Paskan leányegyházai
53—54	Folticeni, Lespezi .	470	
55	Adjud	1058	Adjud leányegyházai
56—58	Burnienesti, Rotunda, Rediu	1727	
59	Bargaoani.	688	
60—74	David, Valeni, Dochia, Talpa, Tupilac, Neamc, Breaza, Aramaia, Bozieni, Budest-Ghica, Baratea, Cirteni, Cuculesti, Grumazesti, Margineneni	732	Bargaoani leányegyházai
75	Butea	1440	
76—78	Farcaseni, Caracasi, Cotnar	988	Butea leányegyházai

Sor-szám	Az egyházközség neve	A hivek száma	Megjegyzések
79	Gheraesti	1366	
80—83	Barticesti, Jugani, Teckani, Ferdinand.	1693	Gheraesti leányegyházai
84	Halaucesti	1585	
85—91	Zapodia, Luncasi, Mircesti. Mogosesti, Muncel, Cosmesti. .	1584	Halaucesti leányegyházai
92	Oceleni	990	
93—97	Buhoanca, Bozhicea, Petresti, Balomirest, Veja.	589	Oceleni leányegyházai
98	Rachiteni	937	
99—102	Skeea, Kuza-Voda, Cogalniceni, Satul-Sturdza	622	Rachiteni leányegyházai
103	Sabaoani	3491	
104—105	Pildeste, Corhana .	1205	Sabaoani leányegyházai
106	Tamaseni	1126	
107—109	Roman, Sagna, Piscul-Rusului	1424	Tamaseni leányegyházai
110	Bakau.	920	
111—128	Margineni-Munteni. Gheraesti, Himeusi-Fant, Barati, Cujbic, Osebitü-Margineni, Lespez-Garleni, Berdila, Buhus, Skineni, Peletuci de jos, Cortei, Sancesti, Isovarile, Peatra, Negulesti, Letea, Margineni-Munteni	3012	Bakau leányegyházai
129	Calugara	2248	
130—133	Talpa, Secatura, Petricica, Gaidari . . .	1241	Calugara leányegyházai
134	Klezsa	1502	
135—149	Alexandrina, Valea Rea, Carnat, Satul-Nou, Samosca, Ciocani, Berindesti, Gasteni. Fundu-Racaciuni. Capola, Gropile, Racaciuni, Orbeni, Sascut, Paucesti.	3156	
150	Faraoani	1489	Faraoani leányegyházai
151	Valea Mare	1560	
152	Prajesti	1454	
153—169	Traian, Zapodia.		

Sor-szám	Az egyházközség neve	A hívek száma	Megjegyzések
	Magla, Satul-Non. Bartasesti, Poiana, lui Jurascu, Negreni, Balasesti, Brasesti, Recea, Corhana la Moara, Calugareni, Damienesti, Buhociu, Bogdanesti, Rusiu Vladivai, Rosiori . .	2672	Prajesti leányegyházai
170	Valea Seaca	2170	Valea Seaca leányegyházai
171—172	Galbeni, Larguca . .	512	
173	Valeni	202	
174—197	Horgest, Galeri, Recea, Joseni, Barga, Petris, Tamasi, Racova, Furnicari, Vladnic, Pancesti, Medeleni, Gaiceana, Parineca, Varnita, Racatau, Marascu, Valea-Blajoaci, Fantaneanu, Podul-Ros, Dinet, Fulgeris, Cornu-Niegulesti. Vultureni	1727	Valeni leányegyházai
198	Darmanesti	340	
199—233	Maciucas, Pagubeni, Lapos, Poiana, Larga, Dofteana, Bogata, Comanesti, Vasiesti, Vermesti, Glodusi, Asau, Podeiu, Ciobanus, Goioasa, Sipotele, Sipan, Moinesti, Taslau, Sesuri, Valea-Arinilor, Lucacesti, Berzunt, Prajoaia, Scariga, Morani, Cinghies, Brusturoasa, Gutinas, Comanca, Surdu, Simbria, Burienis. .	2318	Darmanesti leányegyházai
234	Foksány.	850	
235—244	Ploscuteni, Vizanta, Berlad, Damnesti, Adjud, Marasesti, Tekucs, Taflia, Faurei, Odobesti	1353	
245	Grozesti.	2069	
246—261	Bahna, Huta, Harja, Casin, Nicorosti, Sa-		

Sor-szám	Az egyházközség neve	A hivek száma	Megjegyzések
	tul Non, Purgaresti, Valea-Seaca, Borzesti, Crucea de Peatra, Cioreni, Caint, Gutinas, Pralea, Blidari, Popeni	1445	
262	Pustiana	884	
263—285	Balanesa, Frumoasa, Gura-Solonc, Jenachesti, Rachitis, Strugari, Stufu, Serbi, Vidrascu, Valea Rea I., Vale Rea II., Rusi, Turluian, Ardeoani, Cucuieti, Cetatnia, Ripa Epei, Huleni, Poiana-Boului, Tescani, Tazlan, Barlesti, Campeni . . .	2414	Pustiana leányegyházai
286	Trotus	421	
287—296	Onesti, Slanic, Tuta, Gura-Slanicului, Pacura, Viijoara, Tirgul-Okna, Slobozia, Glodoasa, Caraclau. . .	2412	Trotus leányegyházai

Hogy mennyi Romániában a katolikusok száma, azt a román statisztika nem mondja meg, az egyházközségek pedig nem mutathatják ki, mivel rendes hitközségi szervezettség híjján csak hozzávetőlegeb becslésre szorítkozhatnak. A román hivatalos statisztika mégi ma is a tudományos és politikai érdekek mellőzésével, tisztán az ortodoxia nézőpontjából készül; megállapitja az ortodoxok számát, külön kimutatja a zsidókét, bornírtságában az idegeneknél is megkísérli, hol módjában; sincs, a többi vallást pedig az *egyéb* kategóriába sorozza, mint méltatlant arra, hogy

részletezésükkel az ortodox statisztika bíbelődjön. Még a népmozgalmi statisztika is, a mely bizonyos részletezés elől nem térhet ki, összefoglalja a római katolikusokat a görög katolikusokkal s a luteránusokat a kálvinistákkal.

Az egyházközségek véleményét a katolikus sok számáról megtudjuk az előbbi lapokon közölt táblás kimutatásokból: a bukaresti érsekségbez tartozó községekben hetvenezer körül vannak, a moldovai egyházmegyében számuk hetvennyolcezer, tehát valamiivei több, mivel a csángók, kik mind katolikusok, szintén odatartoznak. Arra nézve, hogy a katolikusok nemzetiségük szerint hogyan oszlanak meg, igen kevés irányító ada^ tünk van. A negyvenezerre becsült osztrák szinte kivétel nélkül katolikus.. Abból következtetem ezt, hogy a luteránus hitközségekben osztrák honos számba som jövő mennyiségben van, legalább a bukarestiben. A nyolcezer bolgárnak fele katolikus, a kilencezer olasz kivétel nélkül, a nyoleadfélezer német honosnak talán egyharmada, s a másfélezer francia mind. Ha csak sejthetnénk is, hányan élnek községi köteléken kívül, akkor e hozzávetőlegs számokból kapott s természetesien szintén csak hozzávetőleges eredmény alapján készíthetnénk valami ugyancsak hozzávetőleges becslést így azonban tovább nem szár molhatunk s be kell érnünk azzal a biztossággal, hogy a magyarok *legalább kétharmadrészt* teszik az összes katolikus híveknek, a mit még a

református magyarok kis száma is bizonyít. S a csángókat se felejtsük.

A hívek nemzetiségének megfelel a, papok nemzetisége is, ez természetes, de hogy az, aranyok éppenséggel nem egyeznek, ez már nem természetes. Azon a réven, hogy az egyházközséghez jtartozók egyharmadrésze cseh, lengyel, olasz, német, francia és bolgár, a papságnak nyolctizedrésze ezek közül kerül ki, s a kétharmadrészt tevő magyarság alig jut magyar paphoz. Állítólag nem akarnak Magyarországból idejönni papok, s állítólag magyar apácáknak sincsen kedvük Romániába jönni. Ez azonban csak állítás; ha gondoskodnának részükre megfelelő javadalmazásról, bizonyára jönnének. Látjuk *ezt* abból is, hogy egy-egy pap mégis csak eljön, ha sikerült néki elfogadható föltétellel kinevezést kapni.

A romániai katolikus; klérus színvonala általában véve. nem elég magas. Kiválik sorukból néhány magyar, s néhány külföldön tanult idegen pap, a nagy többség azonban, bár egyházi műveltsége többénkevéshbé kielégítő, nem közelíti meg azt a magasságot, a melyen ilyen pozícióban lennie kellene. E községekbe, mivel szigetként állának az ortodox tengerben, csak erős karakterű, kiváló képzettségű és egyénileg is kiváló papokat kellene küldeni, a kik lefelé meg- tudnák mutatni, mi a különbség a pópa és a pap között, fölfelé pedig minden körülmények között helyt tudnának állni egyházuk dolgaiért; nem is szólva

arról, hogy az ortodox propaganda kópében dolgozó orosz propagandával szemben is szükség van bizonyos erőkifejtésre.

*

A református egyházak száma, jóval kisebb a katolikusoknál, de a helyzetük abban az egy dologban jobb, hogy sem némettel, sem semimi idegennel vegyítve nincsenek: tiszta magyar valamennyi, s magyar hatásuk az; anyagi eszközök erősödésével fokozatosan növekedik. A Romániában lévő összes református egyházaik az erdélyi egyházkerülethez tartoznak, A legrégibb és legnagyobb a *bukaresti,* a. melynek körülbelül 4500 hive van, s két fiókegyháza: *Gyurgyevő* és *Kalaras. BraÜán* 996 a hivek száma,, a fiókegyházakó tizennyolc: *Foksány, Odobest, Tirgu-Okna, Szászkut, Adjud, Tekucs, Beriad, Jászvásár, Pi^útra,, Román, Baku, Keuc, Marazest, Gorzest, Lvest, Tulcsa, Szulina, Konstanca. Galac,* bár iskolája is van, a brailai egyháznak van alárendelve. *Pitesten* a. hivek száma 186; *Krajova, Kümpulung* és *Turn-Szeverin* Pitesthez tartozó fiókegyházak, *Plojesten* 500 a hivek száma, a fiókegyházaké négy: *Tirgovest, Mizil, Buzeu, Szinaja.*

A hontalanok.

Eljutottam munkám legszomorúbb *részéhez,* a hontalanná lett magyarok dolgához. Hányan vannak? Ez éppen olyan bizonytalan, mint csaknem, minden egyéb, a mi a Romániában élő magyarokat illeti. *Barabás* Endre több tízezerre tette számukat az 1902-iki tusnádi székely-kongresszuson, *Buday* Barna húszezerre. Hogy több, mint tízezer, az bizonyos, de csalkis ennyit tudunk bizonyosan, mert a bevezető fejezetben közölt számítás csak hozzávetőleges. Buday számitása azonban sokkal elfogadhatóbbnak látszik, mint Barabásé.

Hogyan lettek hontalanná ezek a szerencsétlenek? Egyrészük úgy, hogy nemi ismerte az állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvényt és ennélfogva nem is tarthatta meg a rendelkezéseit.

Igaz, azt tudja mindenki, hogy az útlevelet minden esztendőben meg kell újítani; a kik azonban nem szándékoznak hazalátogatni, azt hiszik, nem kell az útlevél sem. Azt nem is sejtik,

hogy mulasztásuk milyen komoly következménynyel jár.

Ezen a bajon könnyű szerrel segíthetne a belügyminiszter. Csináltatni kellene kis füzetkét, a mely magában foglaljon mindent, a mit a Romániába kivándorlónak tudnia kell; nevezetesen: mely városokban van konzuli hivatalunk, milyen időközökben kell a konzuli hivatalnál jelentkezni az állandóan letelepedettnek, mit kell fizetni bizonyos írásokért, útlevélért, házassági engedelemért, stb., szóval, az illető törvények s a konzruli tarifa igen rövid és egyszerűen fogalmazott kivonatát. Ezt a füzeteit aztán minden Romániába vándorló embernek az útleveléhez kellene csatolni — ingyen.

Sokan azért lesznek hontalanná, mert nem tudnak kétfelé adót fizetni, s mivel Románia nem engedheti el az adójukat, a magyar adóval maradnak hátralékban. Mikor a hátralék már négyöt esztendőről fölszaporodott, akkor már nem is merik megkérdezni, hogy mennyi, utóbb aztán egészen lemondanak arról, hogy rendezzék a dolgot. Sokban egészein el is hal a vissza jövés vágya. A hontalanok román protektorátus alá kerülnek aztán, gyermekeik román iskolába járnak és a román hadseregben szolgálnak. *De állampolgárok nem lesznek soha.* A román hadsereg legénységének öt-hat százalékát teszik a honosságukat veszített magyarok gyermekei. Ha a magyar törvényhozás módosítaná a honosságról szóló tör-

vényt, ezt a sok magyar fiút egy tollvonással átteimó a magyar hadseregbe.

A honosságukat vesztett magyarok; vissza.-honositása tehát elég jelentőé kérdés az. országra nézve, ha, csak a katonai nézőpontot vesszük is figyelembe. *Egyetlen idegen állam hadseregében sem, lehet olyan veszedelmes Magyarországra nézve a magyar elem, mint a román hadseregben.* Elsősorban ezért szükséges a honossági törvénynek kellő módon való megváltoztatása. Magyarországnak nem érdeke és magyar törvénynek *nem* hivatása, hogy magyar fiukat toborozzon a román hadseregbe, éppen a román hadseregibe[1].

De érdekében van a visszahonosodlási a honjavesztettnek is. A sehonnai állapot, a polgári és politikai jogok hiánya erkölcsi sülyedésre vezet; s azonkívül az a körülmény, hogy minden jognak híjján is teljesítenie kell minden polgári kötelességet, olyan igazságtalan helyzetbe sodorj a családjával együtt egész életére, a, milyen helyzetet otthon bizonyára elviselhetetlennek tartana. Én nem hiszem, hogy akármelyik magyar ember bele tudna törődni abba otthon, hogy adót fizes-i sen, katona legyen, közmunkát teljesítsen, s ezek ellenében a polgári és: politikai jogokból egy szemernyit se kapjon. Hát idegenben kedvesebb ez az állapot? De nemcsak a jogokért szükséges, hogy minden ember tagja legyen valamely államnak, az életnek sokféle körülményei is szükségessé teszik ezt. A legszerényebb kenyérkereső foglallko-

zásnál is megakaszthatja az ember boldögiulását az, hogy sehonnai, hogy egyik állani sem vallja a magáénak.

A hazafias nézőponton kívül tehát, a melyet nemi is érintek, mivel, sajnos, teljesem hatástalan marad, van elég egyéb oka is a homjavesztettnek, hogy visszaszerezze; honosságát. Vegyük hozzá a már ismertetett okokhoz a következőket még: a hontalanná lett magyarok többnyire szegények. Gyermek, van mindenhol, a kit iskolába kell küldeni. De hova küldjék? A román iskola nem veszi föl, ha nem tudnak fizetni érte, a magyar iskola sem veheti föl, mert törvény szierint nem vehet föl olyant, a ki román honos, vagy nem honos sehol. Pedig a magyar iskolába fölvennék a gyereket ingyen.

A hontalanok dolgát, végre is kezébe kell venni valakinek. A legalkalmasabb megoldásnak azt Ítélem, hogy külön erre a célra valami *társadalmi szervezetet* létesítsen a Romániában élő magyar intelligencia. Bukarestben és azokban a vidéki városokban, a hol konzuli képviseletünk van, alakuljon valami bizottság, a melynek egyegy magyar konzuli tisztviselő is tagja. Ezek a bizottságok alkalmas módon tudassák a honosságulkat vesztett magyarokkal, hogy könnyű szerrel visszakaphatják honosságukat, ha akarják. A visszahonosodás szükséges és hasznos volta felől nem lesz nehéz meggyőzni őket. Mindenesetre a legtöbben azon akadnak meg, hogy nem tudják

adóhátralékukat megfizetni. De ez sem lehet akadály. Egyrészről a főkonzuInak joga van hozzá, hogy az adótartozásiból az adós anyagi helyzetéhez képest elengedjen, másrészt pedig *társadalmi úton kell valami alapot teremteni,* a melyből a visszahonosító bizottság a teljesen vagyontalanok adótartozását kifizeti, annyit t. i., a mennyit az engedmény után még me(g kell fizetni; *ez* azonban még nemi elég, a bizottságnak a konzuli hivatal segítségével figyelemmel kell tartani azokat ÍS, a .KIK. már közel vannak ahhoz., hogy elveszítsék honosságukat., s meg kell akadályozni ezt. Addig is, míg a honosságról szóló törvényt kellő módon megváltoztatják, a visszahonositó bizottság igen kevés pénzen igen sok magyar lei^ ket, menthet meg.

Elméletben fölvethetjük azt a kérdést, mely a gyakorlatban aligha fog fölvetődni: kifogásolhat-e ilyen irányú mozgalmat., vagy szervezkedóst a román kormány? Jog; szerint semmi esetre sem. Azok a magyarok, a kiket visszahonosítunk, a maguk jószántából és a maguk jóvoltáért szerzik vissza magyar állampolgárságukat. Azt tehát nem vethetik ai szemünkre, hogy beolvadásra kész elemet vonunk el tőlük. A mit ezek az emberek tesznek, nem egyéb, mint. visszatérési a jogi állapotba, a melyet akarattal, vagy akaratlanul elhagytak, de a visszatérési jog fönntartásával. A mit pedig a visszahonosító bizottság és a magyar állam az érdekükben tesz, csupán egy tör-

vényhozási hibának jóvátevése is kötelesség a hiba áldozatjaival szemben. De különben is, Románia úgysem szándékozik ezeknek a polgári jogokat megadni, s addig, a míg csak kötelességeket ró rájuk, a melyekért semmit sem ád nékik, nincsen is jussa hozzájuk. Magyarországnak a honosságukat veszített magyarokhoz kétségbe nem vonható és elévülhetetlen joga van, sőt nemcsak hogy joga van hozzájuk, hanem, mint említettük, kötelessége is van velük szemben; az a kötelessége, hogy nékik a magyar állampolgári kötelékbe való visszajutást s a jogon kívüli állapottól való megszabadulást lehetővé tegye és: meg is könnyítse. Elvi nézőpontból nem ártott e kérdés fölvetése, arra azonban aligha kerül a sor, hogy argumentumainkat a román kormánynyal szemben használnunk kellene.

A bevándorlás.

A Magyarországiból Romániába való kivándorlás, román oldalról véve bevándorlás, arányait ismertettem a bevezető fejezetben, itt tehát nem kell vele újra foglalkoznom. Most inkább azt a kérdést igyekszem megvilágítani, mi helyesebb: e bevándorlás megakadályozása, vagy szabályozása?

Hogy a határt, hiába, zárják el azok elől, a kik az országot el akarják hagyni, arra nézve történeti bizonyság is van elég. A kordon és a határt őrző csendőr tehát hiábavaló, s hiába való, mint láttuk az 1765. esztendőben kiadott, rendeletnél is, bármilyen fenyegetés. A veszedelmes mértéket, öltött kivándorlást tehát, nem; csupán korlátozni, hanem szabályozni is kell.

A korlátozás, a hogyan kéipzelem, voltaképpen nem isi korlátozás, az egyéni szabadság nézőpontjából. Nem az az én ideám, hogy útját állja az államhatalom egyik-másik kivándorlónak, hanem az, hogy a kormány minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezzen a kenyerét vesztett né-

pet foglalkoztatni, s a kivándorlás szükségét és ezen a módon a kivándorló kedvét csökkenteni. A kinek aztán semmi sem jut, a kinek nincsen meg a mindennapi kenyere és kénytelen a vándorbotot kezébe venni, azt ne ereszszék, hanem vezessék is oda., a hová menni akar. Tehát, mondjuk, Romániába.

És itt kezdődik a vándorlás szabályozása. Romániában a következő városokban van konzuli képviseletünk: *Bukarest, Beriad, Braila, Foksány, Folicsen, Galac, Gyurgyevó, Jászvasár, Konstanca, Krajova, Plojest, Szulina, Tulcsa, Turnszeverin.* Tehát az országnak minden részén, s a magyar centrumok csaknem valamenynyiában. Önként kínálkozik most már az a gondolat., hogy minden konzuli hivatalhoz oszszon be a magyar kormány egy-egy tisztviselőt, a kinek egyetlen föladatot, hogy a konzuli karületbem szemmel tartsa a munkáskeresletet a munka mínémüsége és a kereslet nagysága dolgában egyaránt, s erről a magyar-román határokon fölállított magyar hat ár rendőrséget a magyar bevándorlók irányítása végett értesítse. Ilyképpen elérjük azt, hogy a bevándorló okvetetlenül munkához jut, ha van munka, a nélkül, hogy előbb be kellene kóborolnia az országot, ha padig nincs munka, mindjárt föl lehet világosítani a bevándorlókat, s a ki okos, rá lehet bírni a visszatérésre. Mind a két irányban a leghasznosabb szolgálatot teheti a szervezet

a bevándorlónak, s ha a munkásközvetítéssel megbízott tisztviselőt nagyobb jogkörrel ruházza föl a kormány, a munkaadóknak igen gyakori csalása, és brutális bánásmódja ellen is megvédheti a magyar munkást. És nyilván az ellen sem emelhet kifogást senki, ha ez a szervezet nemcsak a bevándorlók résizére gondoskodik munkáról, hanem a már itt lévők részére is, a kik éppen kifogynak a munkáiból és nem szándékoznak hazamenni. Romániában nincs már nagy szükség munkásokban, mindenkinek nem juthat kereset, s az jut legbiztosabban munkához, a kiről ilyen országosan szervezett hivatalok, gondoskodnak. S miért ne lenne ez a magyar munkás, ha már úgyis oda kell mennie?

Ennek a tervemnek a propagálása közben többször hallottam azt az aggodalmas kijelentést, hogy az ilyen klasszikusan szervezett gondoskodás fokozni fogja a kivándorlást. Én ebben az ag-godaloanban nem osztozom és semmiképpen, sem hiszem, hogy a szervezés alkalmas lenne a vándorlókedv fölkeltésére, A ki idehaza megmaradhat és meg akar maradni, azt ez a gondoskodás nem csábítja. Épp úgy nem, a hogyan nem veszi el a kedvét a mai bizonytalan, sőt biztos rossz állapot sem.

Szóvá kell itt tennem a népjellemnek egy sötét vonását, a mely méltó tanulmány tárgy a lélekbúvárnak: a *hitetlenség.* A mióta először jelentkeztek a kivándorlás szomorú következnie-

nyei a kivándoroltak között, azóta a szerencsétlenül jártak maguk, a konzuli hivatalok, a hatóságok, az újságjok és a papok nem szűntek meg figyelmeztetni a népet, hogy legyen óvatos, mit előtt elhagyja hazáját, hogy ne dobja el magától a kevés bizonyost a bizonytalan többért; s bár napról-napra olvashat is a nép a kivándoroltak borzasztó csalódásáról, végtelen nyomorúságáról, egész családok pusztulásáról, mindez semmi nyomot sem hagy a lelkében, nem hisz nékik és megy tovább; néha, úgy látszik, hogy csak dacból, nem is a jobb jövőben való hittel, vagy a csábító szava. Azonban visszatérek a föntebb említett aggodalmaskodáshoz, a melylyel tökéletesebb meggyőzés okából még foglalkozni akarok. Arról van tehát szó, hogy a magyar munkások és parasztok, ha látják, hogy a lehetőséghez képest munkát is szerez nékik az állam, nagyobb számmal fognak Romániába bevándorolni, s ez végső eredményben a magyarságnak az erdélyi részből való kipusztulására vezet. Ez a föltevés nem felel meg a valóságos: helyzetnek. Elsősorban is abból indulván ki a terv, hogy a magyar kormány még idehaza törekszik a kivándorlás szükséglet erejéhez képest csökkenteni, a munkaközvetítő szerb vezet csakis azok részére szólhat, a kiknek e gondoskodásból már nem juthatott, s a kik kénytelenek lennének a reménységnek legteljesebb hijjával is kivándorolni. Ezeket tehát nem csábítja a szervezet, hanem csak megmenti a haszontalan

kóborlástól, s esetleg a pusztulástól. Másodszor: miért lehetne abból valami baj, ha Magyarországnak ez idő szerint fölösleges munkásnépe Romániában megfelelő kereslethez jut és rendesen megél? Ellenkezőleg, Magyarországra nézve csak haszmos lehet, ha a szomszédba átvándorolt fiai rendezetten élnek és kényelmesen elhelyezkednek ott. Ezzel némi kárpótláshoz jut az ország az erdélyrószi kedvezőtlen nemzetiségi viszonyokért.

Arra a kérdésre tehát, hogy korlátozni kell-e a kivándorlást, vagy szabályozni, a tapasztalásokból leszűrődött ítéletem szerint azt felelem, hogy korlátozni, igazabban csökkenteni is,. meg szabályozón is kell. Remélem, hogy ítéletemmel sikerült álláspontomat legalább is elfogadhatóvá tennem.

Hogy mit tegyenek a kivándorlók akkor, a mikor Romániában sincs munka, azt persze a szabályozás után épp olyan kevéssé fogjuk tudni,, mint most. Az azonban bizonyos, hogy annak a, hivatalnak, a mely nékik munkát szerez, ha van, akkor is hisznek majd, a. mikor azt mondja, hogy nincs. S ha bizonyos számú ember visszatér a. rája váró csalódás és nyomorúság elől, azzal is elérünk valamit. Talán újra megpróbálkozik idehaza, vagy másfelé veszi útját, a hol még boldogulhat. De már ez szerencse dolga, a véletlen akarata, s az állami gondviselés keretén kívül esik. Mi csak azt szeretnénk, ha megfogyna azoknak a magyaroknak száma, a kik pénz nélkül át-

jönnek munkát keresni, s mivel nem kapnak, hetekig, hónapokig lézengnek kereset, szállás és emberhez illő táplálkozás nélkül.

A román törvények szabadelvűsége, sajnos, bármilyen hosszú időre lehetségessé teszi ezt az állapotot, mert megtűri az országban a kereset és lakás nélkül lévő idegeneket, holott minálunk nemcsak az idegent, hanem a magyar polgárt is elküldik ilyenkor illetősége helyére.

A magyarok egyesületei.

A Romániában levő magyar egyesületekről, fájdalom, nem sok jót mondhatunk, de így vagyunk, talán némi kivétellel, minden külföldi egyesületünkkel. A romániai magyarok társaséletére jellemző, hogy csak Bukarestben kilenc egyesületük van s nem lehetetlen, hogy a mikor ez irásom nyilvánosságra jut, már tíz lesz. Vagy nyolc.

Hogy ezt a sok egyesületet a szükség hozta volna létre, azt csak igen vastag túlzással mondhatnánk. Hanem igenis létre hozta őket a széthúzó magyar természet és — a hiúság, sőt mondhatjuk, hogy csupán a hiúság, s a széthúzás csak ennek a célját szolgálta,

A bukaresti jobbmódú s a kevésbbé jómódú magyar iparosokban is rendkívüli mértékben kifejlődött a *nobile officiumra* való vágyakozás. Ez nem volna kárhoztatni való dolog, ha szertelenségekre nem ragadná őket; de míg egyrészt igaz ok nélkül szaporítják az egyesületek számát, határtalan ambíciójukban az intelligens elemet az

egyesületek vezetésétől mind jobban félreszorítják, sőt nemcsak ezt teszik, hanem az egyesületek látogatásától is elveszik a kedvét. A tanítókon és papokon kívül, a kik félig-meddig kötelességből járnak a magyar egyesület házába, más tanult ember alig látogat el közéjük, pedig elég nagy számban van itt magyar intelligencia. Természetes, hogy ez az állapot nem előbbre, hanem hátra viszi az egyesületet, a melynek pedig elég szép és meglehetősen hosszú múltja van s elég föladata a jövőre nézve is.

A tisztségre való vágyakozás tehát az oka annak, hogy ilyen sok ma Bukarestben a magyar társulat, a mely különféle címen alakult és a legrégibb társulat házában, saját helyiség nélkül rezideál. Maga a körülmény, hogy helyiség nélkül is elélnek és semmi össze nem egyeztethető, külön-külön céljuk nincsen, világos bizonyitéka annak, hogy a különválás célja csak az elnöki, alelnöki és választmányi tagsági méltóság elérése volt. Néhány esztendővel ezelőtt egy betegsegítő-pénztár alakult itt a magyarok között, s a választmányba *száz* tagot kellett bevenni, hogy minden ambiciózus tag meg leigyen nyugodva választmányi tagságának biztos volta felől. Utóbb mégis sikerült a tagok számát jelentékenyen leszállítani, de csak akkor, a mikor a pénztár élete már biztosítva volt a bukás ellen.

Hogy az az erő, a mit a társulás ad, ilyen sokfelé szakadt állapotában nem végezhet mély-

re ható munkát, azt csak az elnökök és a választmányi tagok nem látják be, de egyébként mindeneknek nyilvánvaló. Az is bizonyos, hogy a derék és jóravaló, de mégis csak hiányos képzettségű- iparosok vezetésével nem haladhatnak az egyesületek, s azt is aligha merné valaki állítani, hogy az intelligencia kiszorítása javára válna az egyesületekbe tömörült magyarságnak.

Vétek volna tovább is nézni és tűrni, mint pocsékolja a bukaresti magyarság a pénzét és az egyesüléshez való érzékét olyan társulatok fönntartására, a melyek összeállításuknál és vezetésüknél fogva nem szolgálhatják sem nemzeti, sem kulturális érdekeit. Szükséges, hogy a meglevő egyesületek száma összeolvadás utján legföljebb háromra szálljon le, rendeltetésük szerint csoportosulván, s az egyesületek élére az intelligenciából kell a vezetőket választani. Az összetartás és értelmes vezetés olyan erőt ád a számban megfogyatkozott egyesületeknek, a milyenről sejtelmük sincs a mostani rendszer megteremtőinek és híveinek.

Míg Bukarestben alig tud élni egymástól a sok magyar egyesület, a vidéki városok között még mindig van olyan, a melyben, az elég nagy számmal élő magyarság nem tömörült. Egyes városokban a bukaresti *Österreichisch-Ungarische Landsmannschaft* mintájára osztrák-magyar egyesületet alakítottak, a mi rosszabb a semminél. Magyar lélek nincsen benne, s csak útját állja

annak, hogy, ha valamivel később is, tiszta magyar egyesületet, magyar hajlékot alapítsanak maguknak a magyarok. Vidéki városban nem élhet meg mind a kettő.

Gondoskodni kell róla, hogy az olyan városokban, a hol a magyaroknak még nincsen egyesületük, szervezkedjenek és csináljanak egyesületet. Az olyan városban, a hol húsz-harminc magyar család lakik, már lehet egyesületet alapitani, hiszen nem az a fődolog, hogy az egyesület nagy legyen, hanem az, hogy az egyesülésiből nyerhető erő semmi körülmények között kihasználatlanul ne maradjon. Magától értetődik, hogy az összejövetel még nem elegendő célja az egyesülésnek. Könyvtár is kell, s ha kezdetben csak kicsinyre telik is, az ne legyen visszariasztó akadály; ha egyszer megindul az egyesülés áramlata, lesz annyi áldozatkészség a magyar társadalomban, hogy ez önfentartó nemzeti törekvést segítse.

Ha azonban el is érjük valamikor, hogy húsz-harmincnál több magyar egy városban sem marad szétszórtan, egymásnak idegenül, még mindig nincsen befejezve az egyesülés munkája. Az egyesülés koronája *a Romániában levő összes magyar egyesületek szövetsége,* egy középponti egyesület, a melynek Bukarestben kell megszületnie, a melylyel az összes egyesületek összeköttetésben vannak, s a melynek révén egymás között is kapcsolatot nyernek. Múlhatatlanul szükséges, hogy megismerhessük helyzetünket és mindenféle álla-

potunkat, s ezt csakis ezen az úton érhetjük el. E nélkül sohasem fogjuk tudni, hányadán vagyunk, és soha sem lesz módunk érdekeinknek kellő mértékben való ápolására.

Hogy az egyesületi élet kifejlesztése sokfélé akadályba ütközik, s a középponti szövetség megteremtése még ezeknél is sokkal többe, jól tudom. Az akadályok kezdete mindjárt a megindulásnál jelentkezik: azok a magyarok, a kik odahaza soha semmiféle egyesületnek nem voltak tagjai, alig vehetők rá itt is, az egyesülésre. Hozzájárul a félelem is, hogy a kenyerét veszélyezteti, elveszíti román megbizóit, a ki merészel magyar lenni; anyagi természetű akadály is van: helyiséget kell bérelni s nincs kezdő tőke. Mikor aztán valahogyan mégis létrejön az egyesület, jó, ha minél kevesebbet beszélnek róla, a mi ambiciózus magyarunk azonban nem akarja titkolni elnöki vagy egyéb méltóságát, s addig beszélnek róla, míg a *Moldova csillaga,* vagy az *Oltvidéki Híradó,* vagy más ilyenféle helyi érdekű hetilap zajt nem csap és segítségért nem kiáltoz a magyar propagandától megijedten. A magyarok bátortalansága, tapintatlan kérkedése s a környezet kicsinyes féltékenysége elég magas akadálya lesz az egyesületi élet kifejlődésének, de azért csak át lehet rajta vergődni idővel. Ám a középpont megteremtése annál nehezebb lesz, bár ez sem kell, hogy több legyen, mint éppen csak az a középpont, a melynek segítségével az összes egyesüle-

tek megösmerhetik egymás helyzetét. A magyar propaganda vádja nevetséges, s mégis tartanunk lehet tőle, hogy ellenünk forditják. Sem egyesületnek, sem egyes személyeknek nem lehet célja, hogy Romániában magyar propagandát csináljanak, azt pedig, hogy társadalmi egyesületet csináljanak, akárhányat, a szabad Romániában nem tilthatják meg nékik, nem hisszük, hogy néhány rosszindulatú újság terrorizálni tudná a kormányt s belekergetné egy nemzetközi szokásjog megsértésébe.

A magyarság jövője.

Végezetül összefoglalom az előző fejezetek propozitív természetű anyagát, a mely voltaképpen a Romániában élő magyarság jövendőjének íundamentoma.

Mindazokban a városokban, a hol szükség van rá, alapítsunk magyar iskolát, jól fizetett tanárokkal, ifjúsági könyvtárral. A hol nincsen annyi magyar tanuló, hogy lehetne a részük re iskolát tartani, ott javítsuk a mostani helyzetet azzal, hogy magyarul is tanítsanak. A katolikus iskolákban van annyi magyar befolyás, hogy ezt elrendelhessük. A reformátusoknál csak az iskolák szaporításával lehet a helyzeten javítani.

A katolikus templomok magyar papot kapjanak mindazokban a városokban, a hol a magyarok vannak többségben, s magyarul nem tudó papot ne hozzanak olyan helyre, a hol magyarok is laknak. Kell, hogy a templomokban a magyar nyelv befolyása erősödjön.

A bevándorló munkásnép elhelyezéséről a konzuli hivatalokhoz beosztott magyar tisztvise-

lök és a magyar határ rendőrségek gondoskodnak. Ha tehát valahol lehet munkát kapni az országban, azt magyar munkások kapják.

A visszahonosító bizottság mindenképpen igyekszik, hogy a honosságukat veszített magyarokat állampolgári jogaikba visszasegítse és jogi helyzetüket rendezze, rájuk bízván egyébként, hogy visszatérnek-e Magyarországba, vagy sem?

Húsz-huszonöt magyar család, mely az ország bármely részén, egy helyen lakik, már egyesületet alakít, könyvtárral, s a bukaresti középponti szövetségbe belépvén, ennek révén belekapcsolódik az országban levő összes magyar egyesületekbe.

A diplomáciában erősödjön meg annyira a magyar befolyás, hogy a mit itt a követ a magyar törekvések előmozdítására, vagy oltalmára tenni akar, azt ne akadályozzák meg *Bécsből,* annál kevésbbé, mert e törekvések sohasem jutnak ellenkezésbe a román törvényekkel.

Jól tudom, hogy az a program, a melyet rövidesen idevetettem, nem kicsiség, hogy sok idő, sok pénz, és sok ember lelkes, kitartó és értelmes munkája kell hozzá. Ám nem kicsiség az a cól sem, a melyet el akarunk vele érni. Számolva azzal a körülménynyel, hogy a Romániában élő magyarság száma a jövőben is nagy mértékben növekedni fog, ha jobbra fordulnak is Magyarországon a gazdasági viszonyok, elérkezettnek kell látnunk az időt arra, hogy a helyzetét ren-

dezzük. Ma szétszórtan, egymásnak idegenül, rendezetlen jogi állapotban, kulturális szükséglet nélkül él a magyarság legnagyobb része, teljesen elhagyatva. Ezen változtatnunk kell. A Romániában élő magyar nép kell, hogy rendezett nemzeti, kulturális, anyagi, jogi, egyházi és társas életet éljen, hogy *kialakuljon egészséges és erőteljes, szervezett magyar társadalommá, a* mely tiszteli a vendégszerető házigazda, az állam törvényeit, de egyébként függetlenül és minden tartózkodás nélkül halad a maga utján. A kinek léikében sikerült ennek a jövendő magyar társadalomnak a képét megérzékítenem, a ki végig tud tekinteni e szép perspektíván, bármennyire lássa is a munka nehéz és hosszadalmas voltát, hinni fog benne és lelkesül érte. Adja Isten, hogy ez a hit és ez a lelkesülés minél több magyar lelket megszálljon, s a történelmi jelentőségű nagy munka idővel létrejöjjön.

A ROMÁNIAI MAGYAROK TÖRTÉNETÉBŐL

A Romániában lakó magyarok története, a mely a tizenharmadik évszázadig nyúlik vissza, a nemzeti küzdelemnek sohasem szünetelő esztendőiből fonódott századokká. Ennék a mindvégig érdekes, mert küzdelmeikkel tele történetnek egy korszakát ismertetem itt, a Romániában lakó magyarok dolgait a tizenkilencedik évszázad első negyedéből.

I.

Bukarest városát az 1804-ik esztendőben, szeptember kilencedikén borzasztó tűzveszedeleim érte. Leégett ezernél több fából épült lakóház, kétszáz bojárház, s leégett a bolgár provinciához tartozó magyar Ferencesektől 1666-ban épített kolostor és templom is. A bukaresti osztrák diplomáciai ügynök nyomban tervet készített, hogy a kolostort és templomot újraépítsék, elegendő pénz híjján azonban nem foghattak hozzá az építéshez, s csak a barátok részére tudtak kis házat építeni, a hol lakjanak; ennek a háznak a folyosóján tartották sokáig az istentiszteletet.

Nyolc esztendővel a nagy tűz után, 1812-ben *Freywald* jászvásári építő új tervet készít, s ekkor már a kolostor megnagyobbítását is tervbe veszik, megvásárolván négyezer piaszterért a szomszédos üres telket. Az új tervhez tartozó költségvetési szerint az építkezés negyvenezer piaszterbe kerül. Ennek egy részét úgy teremtik elő, hogy eladják a rend tirgoveisti kolostorának egyes birtokait, a többire nézve azt határozzák, hogy össze fogják gyűjteni.

Mikor az első tervet készítették, megszámláltatták a Bukarestben lakó katolikus családokat. Találtak *osztrák* alattvalót, vagyis *magyart* százkilencvennégyet, *oroszt* tizenhármat, *franciát* ötvenkettőt, *poroszt* egyet, *angolt* hármat, *törököt* hetvenhetet; ez összesen háromszáznegyven család, a mely, ha fölszaporodott is nyolc esztendő multán négyszázra, még mindig nem volt elég ahhoz, szegény voltát tekintve, hogy összeadja a még szükséges ezreket. *Bartalics* Antal házfőnök ezért másra szánta el magát. Oláhország, noha a porta hűbérese volt, abban az időben orosz ofckupáció alatt volt s a főparancsoló tábornok *Kutuzov* Mihály volt Bartalics tehát elmjemt Kutuzovhoz. Elmondta néki a kolostor s a templom pusztulásának történetét és engedelmet kért a nyilvános gyűjtésre. A tábornok örömmel adta az engedelmet, sőt hatszáz piasztert is, azomkívül elrendelte a divánnál, hogy segítsen Bartalitsnak az építő-anyagoknak mentül

olcsóbban való megszerzésében; *Kiriko* orosz konzul kétezer piasztert ád, *Ledoulx* francia konzul hatszázat, az osztrák ügynök, *Fleischbald* is hatszázat, s az osztrák császár, a kit az ügynök szólított föl adakozásra, mint a moldovai és oláihországi katolikusok protektorát, négyezer forintot küldött.

A derék Ferenceseknek sikerült tehát a templom s a kolostor dolgát rendbehozni, s az egyházi életét minden hiányosság nélkül folytatni, a hogyan a tűzvész előtt ahbanmaradt. Fáradozásaik sikerének s szép reményeiknek, miket e sikerhez fűztek, nem. sokáig örülhettek: hatalmas ellenségük támadt, a ki el akarta őket űzni, hogy nemzeti munkájuknak vége szakadjon s a hívek, főképpen a magyarok, idegen befolyás alá kerüljenek.

E hatalmas ellenség: Fra Fortunato *Ercolani,* egy olasz missziópap, a ki tízennyolc esztendőn át Bulgáriában élt, s az orosz invázió elől számos hívével együtt átjött Oláhországba, a mely szintén orosz diktatúra alatt volt, Bukarest mellett, Csoplán telepedett le a vele jött hívekkel, s mindjárt templomot építtetett. Alig volt itt egy esztendeig, mikor a nikápolyi püspök, a ki egyúttal az oláhországi katolikus egyház adminisztrátora volt és éppen Csoplán időzött, pestisben elhalt, s mivel a közelében Ercolanin kívül más nem volt, őt jelölte ki vikáriusának még jóval megbetegedése előtt; váratlanul jött halála

után örökölte is Ercolani a főpapi méltóságot Se Rómának, se Bécsnek nem volt ellene kifogása.

Az új püspök Bécsből jövet hat barátot hozott magával: három nemet liguoriánust és három olaszt, kik alkalmasint minoriták voltak. Megérkezése után nyomban egyházi látogató-útra indult a Ferencesek kolostoraiba: a rimnikibe, kümpulungiba és tirgovestibe, miután a bukarestit már megvizsgálta. A püspök, noha a kolostorok fölött semminemű intézkedő joga nem volt, mindenhol a leghallatlanabb erőszakossággal lépett föl, mindenkitől becsült, öreg egyházi szolgákat elkergetéssel fenyegetett, a házfőnököktől előkérte a számadásokat, s mivel mindenütt jogos ellenállásra talált brutális és jogtalan beavatkozása, elhatározta, hogy a magyar rendtől megtisztítja Oláhországot és helyette az ő olasz és német papjait teszi, a kiket magával hozott, és a kiket itt fog kiképezni. Azt mondta, a szentszék engedelmet adott néki a Ferenceseik kiüldözésére és készül Bécsbe, hogy a császárt is folvilágosítsa szándékának üdvös volta felől.

Elsősorban *Babik* Ambrust, a bukaresti házfőnököt akarta eltávolíttatni, s ehhez a következő eszközt választotta. Hosszú levelet küldött Bécsbe a pápai nunciusnak, a melyben Babikot s az egész Ferencrendet a legborzasztóbb rágalmakkal illeti. A levélben foglalt kilenc vádpont a következő:

1. Az oláhországi Ferencesek élete nyilvános botrány.

2. Nem lelkipásztorok, hanem, tolvajok és rablók.

3. Idejüket játékkal és dorbézolással, gyanús társaságokban töltik.

4. Hitszónoki kötelességüknek nem tesznek eleget.

5. Az oltári szentség körül nem látják el kötelességükéit.

6. Miséző kötelezettségeiknek, nem tesznek eleget.

7. Papi tudományokban a legnagyobb mértekben járatlanok.

8—9. Romlottságuk miatt sokan elhagyták a katolikus egyházat, s a jövőben még többen fogják elhagyni miattuk.

Ezt. a levelet a nuncius kivonatosan közölte *Rudnay* Sándor erdélyi püspökkel, azután a püspök nevében is fölszólította a bukaresti híveket, nyilatkozzanak a vádpontokra nézve. A hívek *Bartalits* Antal provinciális hívására egybegyűltek, s a legnagyobb fölháborodással jelentették ki, hogy a vád hamis, rágalmazó és rosszakaratú, s hogy nem a vádaskodó személye, hanem egyházi méltósága tartja őket, vissza attól, hogy a vádakra méltóképpen megfeleljenek.

Ercolaninak a magyar szerzetesek ellen való áskálódása nagyon aggasztotta a híveket,

azon fölül, hogy személyét is gyűlölték. Féltették tőle a kolostorok jövedelmét is, a melyek eddig Bécsben őriztettek az állami kincstárban, s a melyet a propaganda papjai bizonyára nem Bécsbe, hanem Rómába fognak küldeni. A híveknek az a része, a mely a portát vallotta urának, s az egyháznak hitelezője volt, *Karadzsa* fejedelemhez fordult oltalomért, s arra kérte, hogy a bekövetkező változás esetére foglalja le az ő követelésük biztosítására, a kolostort s a templomot. A fejedelem leiratban kér fölvilágosítást az egyházközségben történő dolgok felől az osztrák ügynöktől. Ez meglátogatja a fejedelmet, hogy a fölvilágosítást, személyesen adja meg. Elmondja, hogy az adósságok egy részét, hamarosan ki fogja fizetni a község és első sorban a porta alattvalóit elégíti ki.

— És azokról az újításokról és változtatásokról nem szól semmit, a miket a püspökük itt Oláhországban tervez? — szólt közbe a fejedeleim. — A egész nép, még a legelőkelőbb bojárok is föl vannak háborodva ellene és panaszkodnak rá. Ha nem akarnám az osztrák udvart kímélni, már régen eltávolíttattam volna innen, menjen Nikápolyba, a hová való.

A fejedelem haragja érthető volt, mivel őt épp úgy bántotta Ercolani kihívó viselkedése és lépten-nyomon való erőszakoskodása, mint magukat a híveket is. Ercolani különben, bár négy esztendeje volt nikápolyi püspök, egyház-

megyéjének mindeddig feléje se nézett. Ezért is haragudott a fejedelem, de meg azért is, mivel a katolikus egyház folytonos viszálykodása, s az ő különös jóindulata az egyház irányában kellemetlenséget okozhatott néki a portánál. Azt nem akarta a fejedelem, hogy az ő támogatása a belső viszálykodások miatt kárba vesszen, szerette volna nyomát látni a pártfogásának. A metropolita s az ortodox papság panaszait, a melyek gyakran jöttek hozzá Ercolani ellen, a fejedelem mindig elnyomta, s az ellenfeleket, kibékítette, szerette volna hát, hoígy a katolikusok végre egymással is kibéküljek volna.. Még 1817-ben háromezer piasztert ád a fejedelem a községnek, hogy azon orgonát építtessen. Az orgona hamarosan el is készült, de még ennek a hangja se szelidítette meg Ercolanit. A püspök a magával hozott ligfuoriánusoknak kolostort építtet Bukarestben s hozzá iskolát; ez az iskola rövid időn hírhedtté lesz mocskosságával, s nemsokára meg, is szűnik. Azután egy külső városrészben akar a püspök imaházat és iskolát építtetni, a nélkül, hogy akárkitől engedelmet kért volna előbb. A metropolita megtudja s megtiltja ezt, azzal a kijelentéssel, hogy csakis ferencrendieknek enged iskolát tartani. A püspök erre kénytelen szándékáról lemondani, annál is inkább, miivel a metropolita kijelenti, hogy ha nemi viselik magukat illendően a misszió-papok, eltávolíttatja őket innen. Ercolani, abban a hitben, hogy a metropolitát páter

Antonius, a Ferenc-rend vikáriusa tüzelte ellene, aposztáziával vádolja mind a rendtagokat.

A metropolita, a ki megunta a fejedelemnél való haszontalan panaszkodást Ercolani ellen, az osztrák ügynökhöz fordul és az összeférhetetlen természetű püspök eltávolítását követeli, Kikápolyba, tulajdonképpen való rezidenciájába. Az ügynök tiltakozik a metropolita, követelése ellen a fejedelemnél, s ez, fölszólítja őket, hogy végezzék el a dolgot békésen. A metropolita visszavonja követelését, de tiltakozik az ellen, hogy a püspök térítsen és ortodoxot katolikussal mieges* késsen. Az ügynök meginti a püspököt., viselkedjék nyugodtabban, egyben azonban jelentést is küld róla Bécsbe, s megírja, hogy addig nem I0S& itt békesség, a míg Ercolanit el nem távolítják. A következő esztendőben, 1820-ban Ercolani Rómába utazott, s többé; vissza se tért. Niikápolynak színét se látta azóta, hogy püspöke lett

A püspök javában benn volt a Ferenc-rend ellen való küzdelemben, mikor Bécsben a rend irányában való viselkedésének jogi alapja iránt kezdtek érdeklődni és megbízták a bukaresti ügynököt, állapítsa meg, kik alapították és tartották fönn az oláhországi kolostorokat, s adott-e hozzá valamit a propaganda? A fölszólításra felelvén, a következőket közli az ügynök: A rimniki kolostort s a hozzá tartozó templomot a pozsaróváei békekötés után, a mikor Kis-Oláhország Ausztria kezében volt, VI. *Károly* császár építette; a küm-

pulungit *Negru* oláh vajda felesége 1215-ben; a bukarestit maguk a ferences barátok alapították s takarítmányukból, kegyes adományokból és fejedelmi ajándékokból tartották fönn; a tirgoivestit hasonlóképpen. A kolostorok idővel hagyományokból, és bevételeik fölöslegéből birtokokat vásárol tak, a melyekben minden, fejedelem megerősítette őket. Az oláh kormányok sohasemu ismerd tele el a kolostorok, templomok, sí hozzájuk tartozó jószágok jogos tulajdonosának mást, mint, az erdélyi ferenceseket, kiket barátoknak, s kiknek kolostorait barátiaknak nevezik, mert ezek már abban az időben, a mikor Magyarországnak egy része és a temesi bánság a porta fönihatósága alá tartozott, a szultántól engedelmet kaptak a vallás szabad gyakorlására, istentisztelet tartására és kolostorok birtoklására a Bánságban, Erdélyben és Olánországban. A propaganda soha egy fillérrel, egy lépéssel hozzá nem járult az oláhorszigi egyház felvirágoztatásához.

Ercolaninak Bukarestből való távozása után helyreállt ugyan a békesség a községiben, de a magyar nyelv még akkor sem jutott, jogához. Az új püspök, *Molajom* József Mária, ha nem is harcol a ferencesek ellen, mégsem barátija a magyaroknak, s nem akarja; nékik megadni, a mihez túlnyomó többségben létük jogot ád nékik. Az 1823-ik esztendő elején, jelentést küld az, ügynök Bécsbe, hogy iskolát kellene alapítani, mivel a sok magyar, erdélyi és német gyermek durva ne-

veletlenségben nő föl. Engedelmet és segítséget kér az iskola megalapításához, s tanítónak ajánlja *Bodor* Lajos szebeni káplánt. A bécsi feleletet be sem várva, *Babik* Ambrus házfőnök egy udvari szobát kiüríttet az iskola céljára, közadakozásból megszerzék a szükséges berendezést, s várják a tanítót, kinek fizetése lakás, élelmezés és esztendőre 200 piaszter legyen. Aziskola, fömtartási költségeit Bécsből s a rimniki és kümpuhingi kolostorok hozzájárulásából, félesztendőnkint 150—150 frankból fizetik.

Bár az; iskolaszoba még 1823-ban be volt rendezve, a tanítás csak 1824-ben kezdődött. Március 21-én tartották a fölavatást, nagy ünnepiességgel, *Te Deum*-mal, a melyen, mint az ügynök jelentése mondja, a töaneg szemmelláthatő lelkesedéssel énekelte: *Gott erhalte Franz den Kaiser.* Ez az iskola volt egyébként az egyetlen nyilvános iskola abban az időben, mivel az előző esztendők viharai elsöpörték a többit. Nagyon dicsérik Bodor Lajost, a tanítót is, a ki ért magyarul, deákul, németül és oláhul, meg illír nyelven is, azonfölül igen szigorú erkölcsű ember.

Az iskolának megnyitásakor nyolcvan tanulója volt. Ezek mind egyetlen szobában szorongtak, kicsinyek, nagyok, fiúk és leányok. Mégis sok bojár szerette volna odaadni a gyermekét, de nem vettek föl más tanulót, csak katolikust. A tanterv elég rövid volt s nem éppen változatos. Tanítottak: írást, olvasást, kátét, bibliai

történetet, erkölcstant és aritmetikát. Az első vizsgát nagy ünnepséggel tartották meg szeptember harmincadikán. Az eredmény kielégítő volt s a jobb tanulók jutalmat is kaptak. Végezetül megint elénekelték a *Gott erhaltet-t* s ezzel az első iskolai év véget ért.. így tanították akkor az Oláh-s országba szakadt magyarok gyermekeit.

II.

A mikor az oláhországi katolikus magyarság ilyen kétségbeesetten küzdött nemzeti életéért, a moldovai részt lakó magyarok hasonlóképpen erőlködtek, hogy nyelvük ellenségeit legyőzzék. A moldovai magyarság lelke ebben a harcban csikszentmártoni *Bocskor* István misszió-pap volt, s az ellenség az osztrák diplomáciai ügynökök, valahány következett egymásután. Ezek az ügynökök nem voltak válogatósak az eszközökben, s úgy akarták céljukat elérni, hogy Bocskort erkölcsileg lehetetlenné teszik; ha sikerült őt hivatása köréből kiragadni, akkor azt hitték, könnyen legyőzhetik a vezető nélkül maradt magyarságot.

Megindult tehát a személyes harc. *Schilling,* a jászvásári osztrák ügynök 1805-ben, július 17-én panaszos levelet küld Bécsbe Bocskor ellen. A jelentést nem ismerjük, mivel nem nia-

radt meg a másolata, s így csak egy későbbi levélben kapunk hírt róla, abból a levélből, a melyben az ügynök a jelentés elintézését sürgeti Bécsben. Azonban, ha nem is tudjuk a jelentés tartalmát, megsejthetjük abból, hogy Bocskor két esztendővel később, az 1807. év márciusi 15-én fogságba jut Temesváron, s 1808-ban panaszos levelet ír fogságából a pápának. A gyarlón fogalmazott s latinul írt. levél hű fordítása, némi kihagyással, ez:

„Legalázatosabban Szentségednek lábaihoz borulva, írja Bocskor, könyes szemmel panaszlom végtelen gyötrelmeimet, üldöztetésemet, szenvedéseimet és fogságomat, a miket az 1807. év március tizenötödike óta ki kellett állanom; az egyedül üdvözítő római hitért, s a melyet megmagyarázni és leírni úgyszólván nem is vagyok képes, de a mely engem napról-napra mind jobban lesújt és gyötör, úgy, hogy gűny tártgyául és botránykőül vagyok kitéve a római szentegyházért; oly igen nagyon, hogy alig hogy meg nem ölnek fogságomban. Nagyon jól méltóztatik emlékezni Szentségednek, hogy 1806 december havában kótizbem is siralmasan leírtam Szentséged előtt több mint ötvenezer magyar családnak* sorsát, kik a töirölk Moldóvában és Oláhországban elnök, s a kik mind a mai naipig testi és lelki vigasztalás nélkül a legnagyobb veszélynek vannak

* Ez nyilvánvaló nagyítás, még pedig tízszeres, mivel még ötezer család sem volt ott akkor.

kitéve. Könyörögtem Szentségednek, hogy hozzájuk nyelvüket értő lelkészeket küldeni ne terheltessék, azon célból, hogy őket szavukkal és példájukkal taníthassák, egyúttal pedig oly főpapot, vagy apostoli vikáriust, vagy a szent misszióhoz tartozó prépostot küldjön Moldovába és Oláhországba, a ki tudja a magyar nyelvet.“

E ma is időszerű követelés kifejtése után fölajánlja magát Bocskor a pápának a bakói vagy milkovói, üresedésben lévő püspökségek egyikének betöltésére s természetesen a fogságából való kiszabadítását is kéri. Levelét így fejezi ki is maradok Szentségednek mindörökre legengedelmesebb és legkisebb káplánja, csikszentmártoni Bocskor István, apostoli helynök, a moldovai és oláhországi fejedelemségekben a szent missziók elöljárója, most pediglen az egyedül üdvözítő hitért, számkivetésben és fogságban tartva s gyötörtetve hitéért s a vallás iránt való szeretetéért.“

Közvetetlen fogságba vettetése előtt Bocskor Bécsbe is küldött jelentést az egyháza állapotáról. Arról szólt a jelentése, hogy az egyházra nézve jobb, ha nincs kizáróan az osztrák ügynökség gondviselésére bízva, hanem a franciáéra is, s a fejedelemségére is. A francia, ügynök s; a moldovai fejedelem pártfogását azért kívánta megtartani Bocskor, mert ezek nem törtek a magyarnyelv érvényesülésié ellen, sőt akárhányszor meg is védték az osztrák ügynök ellenséges indulatá-

val szemben. Az osztrák ügynök természetesen nem késett Bocskor ellen állást foglalni, s levelében ezeket írja többek közt Bécsbe:

— Mivel nem kétlem, hogy a bajszövő Bocskor, a misszió megváltoztatását előmozdítandó, megkísérelte, hogy a helyzetet a legfölsobb udvarnak legkedvezőbb szinben mutassa, be, kötelességemnek tartom, hogy megjegyezzem: azt az esetet kivéve, hogy a es. k. udvar az ide kivándorolt magyaroknak politikai hivatást szánt, semmi sem ellenkezik annyira a legfelsőbb udvar államrendszerével és állami érdetkeivel, mint hogy ide magyar papokat küldjön, mivel ezzel csak, a Magyarországból való bevándorlást növelné. A papoknak ugyanis, a kik csak a parókhiájuk jövedelméből élnek, az az érdekük, hogy mentül több hívük legyen, s igyekeznének a számukat (a jelentés ki nem mondott gyanúja szerint bevándorlásra való csábítással) növelni; másrészt a magyarok is, ha megtudják, hogy nemzetjükből való papokat találnak itt, már ez okból is átjönnének. Ha azonban, mint föntebb mondtam, a cs. kir. udvarnak politikai céljai volnának velük, akkor is becsületes és derék: papokat kellene kiválogatni, nem olyan huncutokat és csalókat, mint Bocskor és társai, a kik olyanok a hívekre nézve, mint a pestis ...

Hogy ezek a vádak gyűlölködésből s nem erkölcsi fölháborodásból fakadtak, nemcsak az a hang árulja el, a melyen elmondattak, s a mely

hivatalos jelentésben egészen szokatlan, de elárulja az is, hogy az ügynökök kétségbeesett erőfeszítéssel igyekeztek a magyarok egyházi életét az olasz minorita szerzetesek abszolút hatalmába juttatni, s a Bocskor ellen fölhozott vádak ennek a törekvésnek kellett, hogy útját egyengessék. Ha az ügynökök olyan sokat adtak volna a jó erkölcsre, sokkal több panaszt küldhettek volna az olasz papok ellen, a kik e tekintetben igaz okot adtak a folytonos panaszra. Ám ezekhez nem nyúlt hozzá egyik ügynök sem, mivel szövetségesek voltak a magyar nyelv ellen viselt harcban.

Az 1807-ik esztendő tavaszán Béesből jött utasításra összeszámlálja *Hammer* jászvásári osztrák ügynök a Moldovában élő magyar katolikusokat és május 14-én jelentést küld az eredményről. A tiz parókhia s a hozzájuk tartozó leányegyházak híveinek száma 21.319, vagy 4182 család, a mely parókhiánkint így oszlott meg: *Faraóni* háromszázötven család, 1935 lélek; *Klézsa* háromszáznyolcvan család, 1928 lélek; *Kalugara* hétszázhatvankét család, 3647 lélek; *Tamásén* négyszázötven család, 2370 lélek; *Baheten* háromszáznegyven család, 1874 lélek; *Alaucsest* négyszázhatvan család, 2367 lélek; *Szabaoani* hatszáznyolcvan család, 3448 lélek és *Hus* százhetvenkét család, kétszázkilencvenkét lélek. E számok igen becses adatok, ha azonban látjuk, hogy Bécsben csak április huszonkettedikén rendelték el a számlálást, $ májusi tizen-

negyedikén már készen is volt, alapos aggodalmaink támadnak megbízhatóságát illetően.

A parokhiák általános állapotáról elmondja még a jelentés, hogy a papok a propagandától ide küldött olasz minoriták, a kiknek prefektusa Jászvásárott rezideál. A papok jövedelme a propagandától kapott évi nyolcvan piaszter, a stóla és minden családtól fél piaszter egy esztendőre. A papok román nyelven prédikálnak, a mi a jelentés szerint azért szükséges, mivel a hívek közül már csak az utóbbi időben bevándoroltak tudnak magyarul. Hogy a jelentésnek ez a része nem egyezik meg az igazsággal, egészen bizonyos, mivel éppen a moldovai magyarok konzerválódtak legjobban, s ma is kevés van közöttük, a ki jól tudna románul.

*

Nyolc esztendő telt el Bocskor fogságba vettetése és a moldovai magyar népszámlálás óta, a helyzet azonban semmit sem változott. A jászvásári ügynök, most már *Raab* József lovag, ugyanazzal az indulattal dolgozik a magyar nyelv ellen, mint elődei. Bocskor, a ki időközben kiszabadult a fogságból, újabb lépéseket tesz Bécsben, hogy a magyar nyelv jogait megvédje, s Bécsből közlik is Raabbal a fölirat tartalmát. Raab kijelenti, hogy a fölirat Bocskor koholmánya, s kétségbe vonja, hogy a Moldovában élő nagyon korlátolt katolikusok, kiknek nevében a fölirat elment, tudnának róla. Különben is, ezek

sohasem panaszkodtak, s *nincsen is szükségük a magyar nyelvre,* véli Raab, *mivel mind tudnak románul.* E különös fölfogásra való kijelentés után azt mondja még, hogy ha küldenének magyar papokat, lesz rá gondja, hogy ne a magyar határhoz közel levő vidéken telepedjenek le, mert attól tart, hogy ezzel előmozdítanák a magyarok bevándorlását. Úgy véli, jobb lesz, ha olyanokat küldenek, a kik tudnak magyarul, de nem magyarok.

A magyar nyelvért vívott küzdelemben végre is az osztrák győzött. Bocskor letűnt a szemhatárról, s még 1824-ben is csak három magyar pap volt Moldovában, jóllehet, a hivek száma megkétszereződött a Hammer-féle népszámlálás óta. *Lippa,* az osztrák ügynök, december 27-én irt jelentésében említi, hogy a forradalom sok kárt tett a misszióban, is, a papok közül csak tíz maradt: hét olasz és három magyar. Panaszkodik, hogy *Paroni* püspök hiába írt Rómába, hogy a propaganda küldjön papokat, azt felelték, hogy Róma is híjján van misszionáriusoknak. Az ügynökség egyebet nem tehetvén, Erdélyből kért aztán papokat, a honnan *Vásárhelyi* Barnabás, vásárhelyi prédikátort, *Körössy* Ferenc sziantai (?) gimnáziumi professzort és *Mayer* Bálint elédi adminisztrátort ajánlották. Hogy meg is hívták-e őket, nem tudjuk, a nevükkel nem találkozunk később.

Hova tűnt Bocskor, a kit a fogság, s a foly-

tonos küzdelem nagyon megviselhetett, nem maradt nyoma. Kidőltét nagyon megsínylették a katolikus magyarok, mert hozzáfogható tüzes és lelkes magyar pap nem következett, míg az ellenünk dolgozó osztrák ügynökök szellemben teljesen megegyeztek egymással és folytatták elődjeik abbahagyott munkáját. Az egyház belső egyenetlenségei sokat ártottak a fejlődésnek, a melyet pedig a legtöbb vajda is jó szemmel nézett s a porta sem igen ellenzett.

A katolikus egyház romániai története azt. tanítja, hogy a magyar híveknek idegen papokkal való elnyomása útját állja az egyház fejlődésének, mert az idegen nyomás és a magyar ellenállás a belső harcokat állandóvá teszi. Ha nem akarták volna a magyarokat olasz, cseh, lengyel és német papokkal megraboltatni nyelvüktől, akkor ma, hétszázeaztendős múlt után, másképpen állna Romániában a katolikus egyház s a magyar kolónia is. Kár, hogy még ma sem tudják ezt azok valamennyien, a kiknek e dologban döntő be folyásuk van.

TARTALOM-MUTATÓ.

	Oldal
Előszó	5
Románia	9
A magyarság száma és elhelyezkedése	14
Az iskola	22
Az egyház	32
A hontalanok	45
A bevándorlás	51
Az egyesületek	57
A magyarság jövője	63
A romániai magyarok történetéből	67